

A PEDAGÓGIAI TEHETSÉGGONDOZÁS SZEREPE – egy esettanulmány alapján

Szerző: Antal Orsolya

Pécsi Tudományegyetem
Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar
Szekszárd

Témavezető: Prof. Dr. Nagy Janka Teodóra

Tartalom

1. BEVEZETÉS	2
2. A TÉMA ELMÉLETI HÁTTERE, SZAKIRODALMI MEGKÖZELÍTÉSE.....	5
2.1. A tehetség fogalma, tehetségmodellek fogalma és bemutatása	5
2.1.1. A tehetség fogalmának értelmezése	5
2.1.2. Tehetségmodell fogalmának értelmezése	6
2.1.3. Renzulli háromkörös tehetségmodellje	6
2.1.4. Mönks tehetségmodellje.....	7
2.1.5. Czeizel 2×4+1 faktoros modellje.....	8
2.1.6. Tannenbaum csillag-modellje	9
2.1.7. Piirto piramismodellje	10
2.1.8. Gagné-féle fejlődési modell	10
2.2. A tehetség fajtái.....	11
2.2.1. Gardner sokoldalú intelligencia elmélete	11
2.2.2. Piirto modellje a tehetség fajtáiról.....	11
2.3. A zenei tehetség	12
2.3.1. A zenei tehetség jellemzői, fejlődését befolyásoló tényezők	12
2.3.2. Öröklött adottságok szerepe	12
2.3.3. A család szerepe	13
2.3.4. A zenei képesség kulturális meghatározásának szerepe.....	13
2.3.4.1. A magyar muzsikuskigányokról.....	14
2.4. Pedagógiai tehetséggondozás	15
2.4.1. A tehetséggondozás fogalma és feladatai	15
2.4.2. Az intézményesített tehetséggondozás rövid történeti áttekintése a 20. század első felében Magyarországon	16
3. BOROSS JOLÁN ÉNEKMŰVÉSZ ÉLETE	17
4. MIKROVIZSGÁLATOK BEMUTATÁSA	22
4.1. Boross Jolán tehetségének célzott és rejtett tehetséggondozása a Czeizel-féle 2x4+1 faktoros tehetségmodell alapján	22
5. ÖSSZEGZÉS, KONKLÚZIÓ	32
6. NYILATKOZAT AZ MI HASZNÁLATÁRÓL	35
7. IRODALOMJEGYZÉK.....	35
7.1. Irodalmi források.....	35
7.2. Internetes források.....	36
7.3. Egyéb források	37

1. BEVEZETÉS

A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény megerősíti, hogy a művelődéshez való jog alapvető emberi jog és amennyire csak lehetséges, az egyéni különbségeket figyelembe véve, személyre szabottan biztosítani kell. A törvény kimondja, hogy az oktatási rendszert úgy kell felépíteni, hogy megfelelő ellátást nyújtson a tanulók többségének, beleértve a kiemelt figyelmet igénylő gyermekeknek is. A speciális ellátást igénylő diákok egyik csoportját a kiemelten tehetséges tanulók képezik. A tehetséggondozás rendkívüli fontosságát jelzi, hogy a törvény már az első paragrafusában a magyar oktatásügy kiemelt céljaként rögzíti. Bizonyított tény, hogy a tehetség belső és külső tényezők kölcsönhatása révén formálódik. Minden kedvezően ható személyes vagy környezeti tényező nagymértékben növeli annak esélyét, hogy a tehetség kibontakozhasson. Ha a tehetséges gyermek családjában hiátus tapasztalható, ha a család nem nyújt megfelelő támogatást, akkor a nevelés folyamatában az iskola szerepe fokozottabb, kulcsfontosságúvá válik. A tehetségek gondozása nemzeti kultúránk szerves része és a tanítói munka egyik kiemelt feladata.

Dolgozatom célja, hogy egy már lezárult életpálya bemutatásával rávilágítsak a tehetség és gondozásának fontos elemeire, összetettségére, összefüggéseire és törvényszerűségeire, Boross Jolán élettörténetében azonosítsam a pedagógiai tehetséggondozás szerepét, illetve példáján keresztül rámutassak általános tanulságokra.

Munkám a tehetséggondozás szerepére, megvalósuló formáira, lehetőségeire és következményeire összpontosít, különös tekintettel a tanítói munka szerepére. Kutatásom tárgya részben a nemzetközi és hazai releváns szakirodalom értelmező, értékelő bemutatása és összehasonlítása, részben pedig egyéni kutatás. Egyéni kutatásom történeti elemzés, a múlthoz kapcsolódik. Boross Jolán életútját rekonstruáltam, ezért érvényességét valódi, a lehető legtöbb és legmegbízhatóbb új, eddig ismeretlen források feltárásával, a feltárt források elemzésével és értékelésével növeltem. Az elméleti háttér és egyéni kutatásom szoros egységet alkotnak.

Dolgozatomban hipotézisként fogalmaztam meg az alábbiakat:

1. Boross Jolán élettörténetében a szakirodalomban feltárt tehetségre és gondozására vonatkozó jellemzők tetten érhetők.
2. Boross Jolán esetében a pedagógiai tehetséggondozásnak sorsfordító szerepe volt.
3. Az életút egyes szakaszait tanulmányozva választ kapok arra vonatkozóan, hogy mikor és milyen módszerek formájában jelent meg a tehetséggondozás Boross Jolán élettörténetében.

- 4.1. Kutatásom során az egyéni életút elemzésén túl hátrányos helyzetű tehetséges gyermekekre vonatkozó általánosabb következtetések is levonhatóak lesznek.
- 4.2. A hátrányos helyzetű tehetséges gyermekekre vonatkozó általánosabb következtetések során sikerül rámutatni a roma zenei tehetségek tehetséggondozásának jelentőségére.
5. A történeti módon való összehasonlítás alkalmas lesz arra, hogy tanulságokat adjon a mára vonatkozóan is.

Kutatásom módszertana komplex: többféle, többnyire kvalitatív módszert kombináltam egymással. Áttekintettem a tehetség és gondozásához kapcsolódó releváns szakirodalmat, értelmeztem, összehasonlítottam és kritikusan kiértékeltem. Megvizsgáltam és feltártam, hogy melyek a kutatási területemhez kapcsolódó legfontosabb pedagógiai elméletek és fogalmak. Következő lépésként párhuzamokat kerestem az elméleti háttér és Boross Jolán életútja között, melyek segítettek kutatási keretem meghatározásában. Boross Jolán élettörténetét leíró módszerekkel közelítettem meg. Arra fókuszáltam, hogy a lehető legpontosabban és legrészletesebben rekonstruáljam életútját, majd ezt követően mikrovizsgálati módszer alkalmazásával mélyrehatóan tanulmányoztam, hogy feltárjam a személyéhez fűződő egyéni szintű események és interakciók mögött meghúzódó finom részleteket és összefüggéseket, melyek egyedi fejlődési folyamatának jobb megértését szolgálták, illetve átfogó képet adtak az életútjának egyes szakaszaiban megbúvó célzott és rejtett pedagógiai tehetséggondozás szerepéről. A mikrovizsgálatok elvégzésénél dr. Czeizel Endre 2x4+1 faktoros tehetségmodelljét vettem alapul.

Mindezek alapján a témára vonatkozó releváns hazai és nemzetközi szakirodalom áttekintése után egy konkrét, már lezárt életút alapján vizsgáltam a pedagógiai tehetséggondozás szerepét. Tanító szakos hallgatóként új, eddig ismeretlen forrásokat felkutatva mutattam be Boros Jolán cigány származású énekművész életútját. Az események és történések időrendi meghatározásához a művésznő személyes adatait és dokumentumait; levéltári forrásokat; a róla készült írásos (újság- és folyóiratcikkek, lexikális adatok) és audiovizuális (tévé- és rádió felvételek) anyagokat; a Zombai Roma Nemzetiségi Önkormányzat által feltárt és rendelkezésemre bocsájtott életrajzi dokumentációt használtam fel, illetve vele egykoron kapcsolatban álló személyekkel struktúrált interjúkat készítettem. Élettörténetének egésze szerkesztéséhez munkám során a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Irattárában történeti forrásokat: Boross Jolán 1937/38-1942/43 tanévek közötti ének, majd operai ének szakos tanulmányaival kapcsolatos egyetemi anyagkönyveket (személyes adatokkal, tantárgyakkal és érdemjegyekkel, a tanárok aláírásaival), operaénekesi oklevelét,

évkönyveket (bejegyzéseket tartalmaznak Boross Jolán intézményi hangversenyeire). Az 1937-1943 közötti intézményi iratanyagban, Központi Iktatásban, pedig tanulmányi segélyezésével kapcsolatos iratokat tártam fel. Majd ezt követően az elméleti háttérből kiválasztottam dr. Czeizel Endre $2 \times 4 + 1$ faktoros tehetségmodelljét, mely alapján mikrovizsgálati módszer alkalmazásával tanulmányoztam az életút egyes szakaszaiban különös tekintettel a tanítói munka szerepére vonatkozóan a pedagógiai tehetséggondozás lehetőségeit, módszereit és eredményeit. Hogy miért pont ezt a modellt választottam? A szakirodalom tartalomelemzése és értékelése során megállapítottam, hogy ebben a keretrendszerben összefoglalva minden olyan tényező szerepel, mely a tehetséggondozó munkában kulcsfontosságú szerepet játszik. Leendő tanítóként ezen modell feldolgozása során értettem meg igazán, hogy milyen sokféle képesség együttes megléte áll egy-egy kiemelkedő eredmény mögött. Megértettem azt, hogy milyen különféle adottságok, képességek és személyiségjegyek finoman összehangolt interakciója szükséges egy kimagasló énekművészi teljesítményhez. Megértettem azt is, hogy a teljesítménybe való forduláshoz elengedhetetlen a külső tényezők egymással és a tehetséges egyén belső tulajdonságaival is történő kedvező kölcsönhatása. Úgy vélem, hogy komplexitását az a +1 sorsfaktor – a korábbi modellekhez képest új tényező – bevezetése jelenti, mellyel tulajdonképpen úgy is mondhatnám, hogy Czeizel tudományosan is alátámasztotta azt a hétköznapi bölcsességet, hogy „jókor lenni jó helyen”, az bizony nagyon fontos. Tény, hogy ez a bizonytalansági tényező teszi sokszor göröngyössé a tehetséges gyermekek sorsát, ezért úgy gondolom, hogy elengedhetetlen figyelembe venni és beazonosítani egy életút elemzése során.

Kutatásom az új, eddig ismeretlen forrásokon alapuló egyéni életút elemzésen túl mutató eredménye, hogy a többszörösen hátrányos helyzetű tehetséges személyek számára a pedagógiai tehetséggondozás sokrétű személyiségfejlesztéssel teremthet esélyt a többségi társadalomba való beilleszkedéshez. Ezen keresztül járulhat hozzá a tehetség kibontakoztatásához - ahogy Boros Jolán esetében a kiemelkedő énekművészi teljesítmény eléréséhez.

2. A TÉMA ELMÉLETI HÁTTERE, SZAKIRODALMI MEGKÖZELÍTÉSE

2.1. A tehetség fogalma, tehetségmodellek fogalma és bemutatása

2.1.1. A tehetség fogalmának értelmezése

Mit is értünk tehetségen? Az évszázadok során száznál is több magyarázat született a tehetség fogalmára (Mönks 1998). Ennek oka, hogy a tehetség nem statikus fogalom (Gyarmathy 2011), hanem, ahogy Sternberg megfogalmazta: „minden társadalom maga dönti el, hogy mit tekint tehetségnek, ezért a fogalom tartalma az idő és a hely függvényében változhat” (1), vagyis történelmi koronként és civilizációnként.

Ha visszanyúlunk az idők kezdetéhez, akkor megtapasztaljuk, hogy azokat a képességeket, amelyek messze meghaladták az átlagot gyakran természetfeletti, mágikus, isteni eredetű adottságoknak tartották. A későbbi évszázadokban az egyházi dogmáknak köszönhetően a tehetséget vallási szempontból ítélték meg, a „boszorkányos” tudást üldözték. A reneszánsz emberközpontú gondolkodásmódja azonban változást hozott. Ismét középpontba állította az átlag feletti, bármilyen nemű, teljesítmény megbecsülését. A tehetség megítélésének következő korszakában fogyatékoságként tekintettek rá, orvosi szempontok alapján ítélték meg. A zsenit az örüllettel azonosították és a kiemelkedő képességek mögött ideggyengességet feltételeztek. Galton volt az a 19. század végén, aki új látásmóddal fordult a tehetségek felé. A tehetséget az intelligenciával azonosította és háttérében az öröklést hangsúlyozta. Ezzel kezdetét vette a korábbiaktól eltérő, tudományos alapokon nyugvó tehetségfogalmak kialakulása (Turmezeyné-Balogh 2009). Az újabb modellek már nemcsak az adottságok és képességek, hanem a személyiségjegyek fontosságát is hangsúlyozták. Megjelentek a tehetség több területét is feltáró elméletek (Gyarmathy 2011). Ahány kutató, annyi vélemény és megfogalmazás született, melyek közül –véleményem szerint – hazai kutatóink által a következők a legjellemzőbbek:

1. Balogh László: „[...] kiemelten tehetséges gyermek, tanuló: az a különleges bánásmódot igénylő gyermek, tanuló, aki átlag feletti általános vagy speciális képességek, magas fokú kreativitás és erős motiváció birtokában magas szintű teljesítménnyel bizonyítja tehetségét.” (Győryné-Kollár-Farsang 2019,47.o.)
2. Czeizel Endre: „[...] tehetséges az a gyerek, akiben az értők valamelyik adottságszférában: bizonyos sportágakban, értelmességben-okosságban, muzikalításban, matematikában, rajzolásban, költészetben, stb. az átlagosoknál jobb adottságokat vélnek felfedezni, ezért ígéretnek tartják, érzik benne a potenciát és a

reményt, hogy sokra viheti. [...] A tehetség a nyersanyag, a talentum a belőle készült érték.” (Czeizel-Páskuné 2015, 11. o.)

3. Harsányi István: „Tehetségen azt a velünk született, adottságokra épülő, majd gyakorlás, céltudatos fejlesztés által kibontakoztatott képességet értjük, amely az emberi tevékenység egy bizonyos területén az átlagosnál messze túlhaladó teljesítményeket tud létrehozni” (Czeizel-Páskuné 2015, 38. o.)

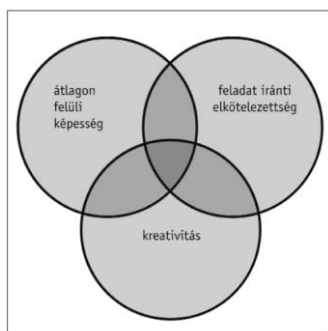
Az értelmezéseket összegezve elmondható, hogy a tehetség egy olyan különleges velünk született adottságra épülő összetett képességrendszer, mely felismerés és támogatás esetén kombinálódik tanulással, gyakorlással és kemény munkával, hogy minél nagyobb mértékben kiteljesedhessék.

2.1.2. Tehetségmodell fogalmának értelmezése

A tehetségmodellek olyan elméletek és keretrendszerek, melyek különböző megközelítéseket és nézőpontokat kínálnak nekünk. Segítségükkel megértjük és értelmezni tudjuk, hogy mit jelent a tehetség, hogyan lehet azonosítani és fejleszteni, illetve, hogy milyen tényezők játszanak szerepet a tehetség kialakulásában és kibontakozásában. Fontos szerepet töltenek be a nevelő-oktató munkában, segítik a tudatosan tervezett pedagógiai tevékenységet és az eredményességre való törekvést.

2.1.3. Renzulli háromkörös tehetségmodellje

Renzulli háromkörös tehetségmodellje (2.1.3. ábra) az egyik legbefolyásosabb elmélet, mely alapját képezi számos további keretrendszernek. A modell alapja az a gondolat, hogy a tehetség nem csupán a kognitív képességek kiemelkedő teljesítményére korlátozódik, hanem egy olyan összetett jelenség, amely három fő alkotó elem metszete. Alkotó elemei: az átlagon felüli képességek, a feladat iránti elkötelezettség és a kreativitás. Később az átlagfeletti képességeken belül Renzulli elkülönített általános és speciális képességeket (Gyarmathy 2011). Fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy ezen elemek egyikének önálló megjelenése még nem jelenti azt, hogy valaki tehetséges. Csakis e három alkotórész szoros és folyamatos kölcsönhatása, kölcsönös viszonya vezet a tehetséges viselkedéshez (Turmezeyné-Balogh 2009).

2.1.3. ábra: Renzulli háromkörös tehetségmodellje
(Forrás: Győryné-Kollár-Farsang 2019, 49. oldal)

Ahhoz, hogy jobban érthetővé váljon számunkra a tehetség, úgy vélem, fontos megértenünk a három összetevő fogalmát, mivel alapjait képezik számos további definíciónak.

Az átlagfeletti képességek első részcsoportja az általános képességek, melyek a következők: a magasszintű elvont gondolkodás; a verbális és számgondolkodás; a jó memória és folyékony beszéd; a téri viszonyok átlátása; az alkalmazkodóképesség; a gyors, pontos és szelektív információfeldolgozás. A második részcsoporthoz tartozó speciális képességek pedig különféle általános képességek egy vagy több sajátos területen (pl. matematika, művészeti terület, sport stb.) történő összekapcsolódásaiból eredő, az adott területen megszerzett tudás és technikák felhasználására irányuló képességek (Gyarmathy 2011).

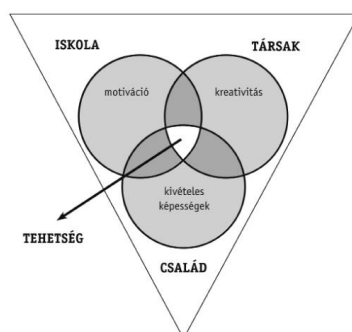
A kreativitás fogalmát nehéz pontosan meghatározni. Nincsen általános érvényű definíciója. Hozzá tartozó jellemzők és tulajdonságok felsorolása segíti leginkább megértését. Ilyenek például a leleményes, ötletgazdag, fantáziadús, nyitott gondolkodásmódú, a változó körülményekhez könnyen alkalmazkodó, gyakran intuitív, alkotószellemű és találékony. A kreatív embert feladat- és problémamegoldás közben a hajlékonyság, a rugalmasság, az eredetiség és a ritkaság jellemzi (Győryné-Kollár-Farsang 2019).

A feladat iránti elkötelezettség személyiségjegyekből áll. Olyan erőforrás az egyén számára, melynek legfontosabb elemei az érdeklődés és a kitartás. Belső énerő és kritikai gondolkodás, mely állandó cselekvésre és magasszintű teljesítményre készíteti az egyént (Gyarmathy 2011).

2.1.4. Mönks tehetségmodellje

Mönks némileg módosította Renzulli modelljét. Úgy vélte, hogy a tehetség kibontakozásában rendkívül fontos szerepe van még a társas környezetnek is. Ezt azzal indokolta, hogy a családban egy életre szóló értékeket kapunk, a nevelés-oktatás által megnyílnak nekünk a tudás kapui, a társak pedig szűrőként működve erősítik vagy gyengítik a környezetből felénk áramló behatásokat. Mönks, modelljében (2.1.4. ábra), a körök

elnevezéseit is megváltoztatta. A feladat iránti elkötelezettséget motivációra; a belső hajtóerő (akaraterő, szorgalom és kitartás) fontosságának hangsúlyozása miatt, az átlagfeletti képességek elnevezést pedig kivételes képességekre változtatta (Gyarmathy 2011).

2.1.4. ábra: Mönks tehetségmodellje
(Forrás: Győryné-Kollár-Farsang 2019, 59. oldal)

2.1.5. Czeizel 2×4+1 faktoros modellje

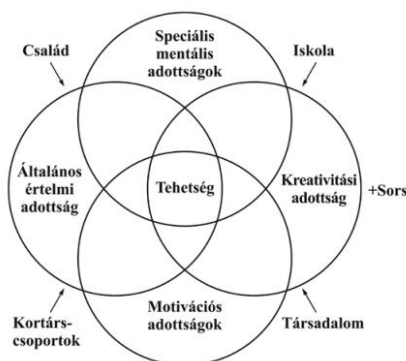
Fontosnak tartom, hogy bemutassam a hazai kutatók közül Czeizel Endre 2×4+1 faktoros modelljét (2.1.5. ábra). A tehetséget legnagyobb természeti kincsnek tekintő szakember (Czeizel 2013) Renzulli modelljét alapul véve alkotta meg saját elméletét.

A modell belső négy köre az örökletességre épül. A tehetség belső tulajdonságait jelölik, mint például általános értelmesség, kreativitás, motiváció és speciális mentális adottságok, melyek, véleménye szerint, megadják a tehetség jellegzetességét. A speciális mentális adottságok magyarázatánál Czeizel professzor hivatkozik Gardner elméletére, melyben a szerző a következő intelligencia fajtákat határozza meg: nyelvi, zenei, matematikai-logikai, természeti, vizuális-téri, testi-mozgásos, interperszonális, intraperszonális (Czeizel 2004).

A keretrendszer külső négy körében Czeizel négy környezeti tényezőt határoz meg: a család, az iskola, a kortársak és a társadalom, melyekkel a tehetséges egyén folyamatos kölcsönhatásban áll. Támogathatják vagy gátolhatják őt életútja során, így a belső tényezőkkel együtt bonyolult elegyet alkotnak (Gyarmathy 2011).

A +1 többlet faktornak a sorsfaktor nevet adta. Ezek tulajdonképpen azok a véletlen tényezők, melyek hatás-ellenhatást gyakorolva befolyásolják egy tehetségigéret kibontakozásának lehetőségét. Elméletének fontos tétele, hogy a sorsfaktor tényezővel kimondta, rendkívül lényeges hogy a tehetség alkotásra alkalmas környezeti tényezőkkel kerüljön kapcsolatba. A kibontakozás és teljesítménybe fordulás lehetőségének szempontjából, véleménye szerint nem hagyható figyelmen kívül az, hogy például milyen családba és milyen

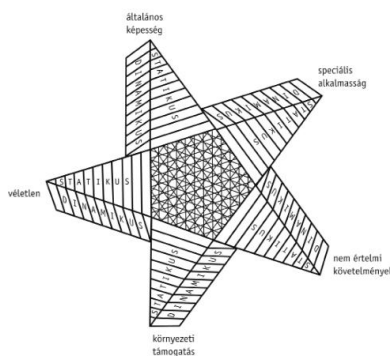
történelmi korba születik a tehetség, hátráltatja-e életútját háború, vagy természeti csapás, betegség vagy sorsszerű találkozások jelen lesznek-e az életében (Gyarmathy 2011).

2.1.5. ábra: Czeizel tehetségmodellje
(Forrás: Győryné-Kollár-Farsang 2019, 49. oldal)

2.1.6. Tannenbaum csillag-modellje

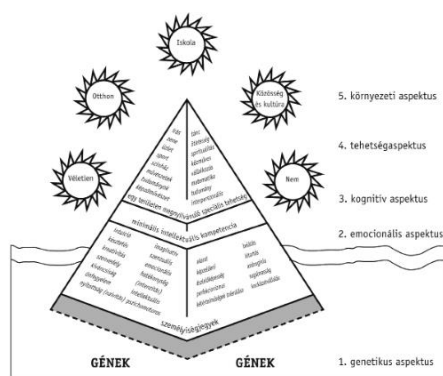
Tannenbaum modelljében (2.1.6. ábra) a csillag öt ágában jeleníti meg azokat a tényezőket, melyek interakciója, úgy véli, szükséges a tehetség fejlődéséhez. Az öt ágban helyezkednek el az általános képességek, a speciális alkalmasság, a környezeti támogatás (pl. iskola, barátok, család, lakókörnyezet), a nem értelmi tényezők (Ezek nem intelligenciához kapcsolódó személyes képességek, pl. önkép, motiváció stb.) és a véletlenek, melyek az emberi élet kiszámíthatatlan eseményei és melyeknek nagy jelentőségük van a tehetség kifejlődésében. Tannenbaum elméletében a környezeti támogatásnál kifejezetten hangsúlyozta, hogy az egyik legfontosabb szülői és iskolai egyaránt érintő feladat a tehetség fejlődésének legoptimálisabb irányba való befolyásolása (Turmezeyné-Balogh 2009).

2.1.6. ábra: Tannenbaum csillag-modellje
(Forrás: Győryné-Kollár-Farsang 2019, 60. oldal)

2.1.7. Piirto piramismodellje

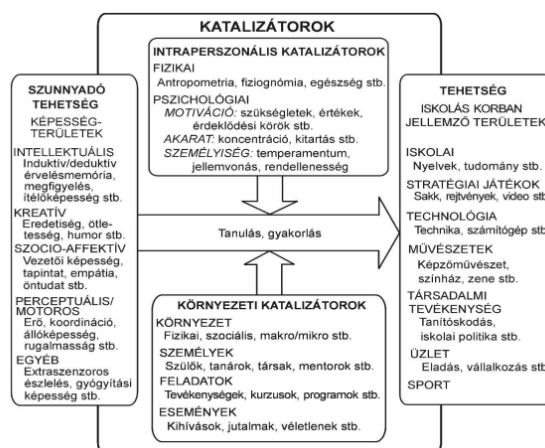
Piirto piramismodellje (2.1.7. ábra) a tehetséggondozás (Turmezezné-Balogh 2009) és az egyéni kibontakozás sokrétű jelenségét szemléltető (1) elmélet. A genetikai alapokra épülnek olyan személyiségjegyek, melyek megalapozzák a kibontakozás lehetőségét. Ezek az értelmi és érzelmi aspektusok. A speciális tehetségterületek a piramis következő szintje, melyek fejlődését különféle irányokba terelhetik a „napocskák”. A „napocskák” között megtalálható a véletlen, mint fontos tényező. Új kulcsfontosságú elemként a gyermek nemére is utal Piirtó, mint a sorsot irányító fontos paraméterre. A szerző a környezet aspektusai közül döntőnek jelöli meg az adott közösség és kultúra értékeit, az otthont és az iskola szerepét (Turmezezné-Balogh 2009). Ennek a modellnek az értékét az adja, hogy megmutatja számunkra azt, hogy a tehetséggondozás folyamatában szereplő sok-sok tényező együttes jelenlétének, összehangoltságának mennyire fontos szerepe van abban, hogy elsohadj vagy a kibontakozás irányába fordul egy tehetségígéret sorsa (Turmezezné-Balogh 2009, 1).

2.1.7. ábra: Piirto piramismodellje
(Forrás: Győryné-Kollár-Farsang 2019, 63.oldal)

2.1.8. Gagné-féle fejlődési modell

Ahhoz, hogy a születésünk által ajándékba kapott tehetségígéretből kibontakozott tehetség formálódjon, egy hosszas és soktényezős tehetségfejlesztési folyamatra is szükség van (Turmezezné-Balogh 2009). A tehetség fogalmának megértéséhez - úgy gondolom - indokolt, hogy ismerjük ennek elméleti hátterét is. Mindennek szerkezetét jól összefoglalja Gagné fejlődési modellje (2.1.8. ábra). Elméletében megjelöl öt különféle, általa szunnyadó tehetségnek nevezett képességterületet. Kiemeli a tehetségfejlesztés, vagyis a gyakorlás és tanulás fontosságát, melynek hatékonyságát és minőségét különböző személyen belüli és környezeti katalizátorok befolyásolhatnak.

2.1.8. ábra: Gagné-féle fejlődési modell
(Forrás: Turmezeyné-Balogh 2009, 26. oldal)

2.2. A tehetség fajtái

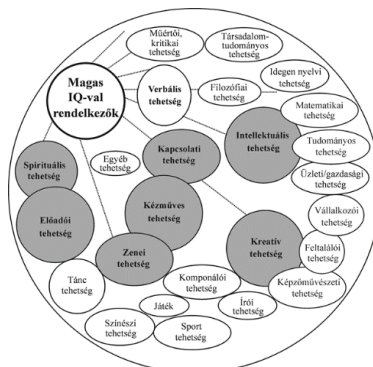
2.2.1. Gardner sokoldalú intelligencia elmélete

Az intelligencia a tehetség széles körben elfogadott és vizsgált alkotóeleme. A kiemelkedő kognitív képességek fontosságát kevesen kérdőjelezi meg. A 20. század elején, az intelligencia-hangsúlyos időszakban, azonban csak az IQ tesztek magas eredményei jelentették a tehetség-csoportba való kerülést (Gyarmathy 2011). Gardner megállapította, hogy nincs egy bizonyos, minden képességterületet átfogó, intelligencia. Hét, egymástól független, szellemi képességet különített el, melyek speciális tehetségterületek megjelölésére is alkalmasak. Állítása szerint mindannyian e hétféle módon értjük meg és ismerjük meg a világot (Turmezeyné-Balogh 2009). Gardner által megnevezett intelligencia fajták a logikai-matematikai; a nyelvészeti; a testi-kinesztetikus; a térbeli; a zenei; az interperszonális és az intraperszonális. Később, 1996-ban, egy bécsi konferencián megtartott beszédében további három elemmel bővítette a listát: természeti; egzisztenciális és érzelmi intelligenciával (Turmezeyné-Balogh 2009).

2.2.2. Piirto modellje a tehetség fajtáiról

Piirto másik, a tehetség sokszínűségét összefoglalni próbáló, modellje (2.2.2. ábra) ma alapját képezi számos speciális tehetségfejlesztő programnak. Kiindulási pontja a magas intelligencia, mely különféle specifikus képességterületeken nyilvánulhat meg. (1) Nem teljeskörű, hiszen a szakemberek véleménye is megegyezik abban, hogy ahány emberi tevékenység, annyiféle tehetség típus létezik a Földön (Turmezeyné-Balogh 2009). Véleményem szerint talán ez az oka annak, hogy az egyéb tehetség típus megnevezés is szerepel

a modellben. Úgy gondolom, ez jelölheti számunkra a végeláthatatlan tűnő felsorolás lehetőségét.

2.2.2. ábra: Piirto modellje a tehetség fajtákról
(Forrás: Turmezeyné-Balogh 2009, 29. oldal)

2.3. A zenei tehetség

2.3.1. A zenei tehetség jellemzői, fejlődését befolyásoló tényezők

A zenei tehetség különlegessége, hogy az egyik legkorábban megnyilvánuló művészi tehetség típus. Már egészen korán, akár kétéves kor előtt, megmutatkozhat, mert Révész Géza kutatásai alapján kijelenthető, hogy a zene kevésbé támaszkodik az általános szellemi fejlődésre, mint más művészeti ágak. Fontos viszont megjegyezni azt a tényt is ennél a tehetség fajtánál, hogy a zene területén a későbbi kiemelkedő teljesítményhez nem feltétlenül szükséges, hogy a tehetség már korán megmutatkozzon (Gyarmathy 2011).

A zenei tehetségek gyermekkori jellemzésénél, dr. Gyarmathy Éva összefoglalója alapján, a következő sajátosságok fordulnak elő a leggyakrabban: „Már kétéves kora előtt tud dallamokat énekelni. Családjában van zenész vagy zenerajongó. Különösen érzékeny a hangokra. Jó hallása van, könnyen azonosít hangokat, akkordokat. Jó ritmusérzéke van. A hangerősséget hatásosan tudja változtatni (érzi a zenei-érzelmi hatását). Könnyen emlékszik dallamokra. Énekel vagy hangszeren játszik rendszeresen. Kitartóan és nagy koncentrációval foglalkozik a zenével. Szeret zenét hallgatni. Saját dallamokat talál ki. Könnyen átalakít egy dallamot, variációkat talál ki.” (Turmezeyné-Balogh, 2009, 35. o.)

2.3.2. Öröklött adottságok szerepe

Az öröklött adottságok kérdését Czeizel professzor családfakutatókkal válaszolta meg (Czeizel 2004). Híres zenével foglalkozó dinasztikákkal (pl. Bach család) foglalkozó tanulmányai igazolták, hogy a halmozódás adatai messze túlmutatnak a véletlenre. Ezek a

tények azonban nemcsak az öröklődést bizonyítják számunkra, hanem utalnak a szűkebb és tágabb értelemben vett környezet meghatározó szerepére is (Gyarmathy 2011).

2.3.3. A család szerepe

Gyarmathy Éva munkásságának köszönhetően tudjuk a zenei tehetségek egyik lényeges jellemzője, hogy gyakran zenész családokban nőnek fel, ennek okán gyorsan és könnyen szocializálódnak a zenei pályára. Mindennapi, családi életük részei a különböző zenei tevékenységek, pl. próbák, fellépések, hangversenyek stb., ezért serkentő hatásuknak is köszönhetően, sok esetben követik szüleiket a zenészi pályára (Gyarmathy 2011).

A család az elsődleges szociális színtér egy gyermek életében (Andorka 2002). Így legkorábban a családban lehet felfedezni, ha egy gyermek különleges zenei adottságokkal érkezik a világra. Ez a lépés a szülők, nagyszülők és rokonok részéről tulajdonképpen a korai tehetségazonosítás. A zenei képességek további, magas szintű kibontakoztatásában döntő szerepe van a szülői háttérnek. A család értékrendszere, a társadalomban elfoglalt helye, anyagi lehetőségei és kulturális helyzete mind-mind befolyásolják a felnövekvő tehetségígéret esélyeit (Turmezeyné-Balogh 2009).

2.3.4. A zenei képesség kulturális meghatározásának szerepe

Kultúránként eltérő lehet a zene fontossága és a jó zenei képességek értékelése, értéként való megítélése. Ez döntően meghatározza a zenei tehetség életútját, kritikus pontja tovább fejlődési lehetőségeinek. Gardner e kérdéskörben Magyarországot kiemelkedőnek ítélte, mert véleménye szerint országunkban a jó zenei képességekkel rendelkező egyének különösen nagy megbecsülésnek örvendenek. Ebben a tekintetben a cigányság helyzete sajátos, ugyanis e közösség tagjai köztudottan vonzódnak a zenéhez, és gyakran választják a zenész mesterséget (Turmezeyné-Balogh 2009).

E ponton fontosnak érzem, hogy Boross Jolán apai ágon cigányzenész származása miatt, a szakirodalmi áttekintések során egy rövid kitérőt tegyek a magyar muzsikusság cigány közösségek sajátosságainak, értékítéletével és zenei képességekkel kapcsolatos szemléletének ismertetésével. Ezek, véleményem szerint, mind-mind igen fontos környezeti, sorsfaktorhoz és véletlenhez kapcsolódó tényezők egy roma családi háttérrel rendelkező tehetségígéret esetén. E gondolatmenetemet megerősítette Herskovits Mária kiemelkedő képességű gyerekek családjának kultúraközvetítő szerepéről írt tanulmánya is. Kifejti, hogy elsősorban a családi értékek, útmutatások és átadott élettapasztalatok azok, amelyek segítenek a gyermekek számára

eligazodni a nagyvilágban. A család hatására a tehetség célokat tűz ki maga elé és keresni kezdi a helyét az élet forgatagában (Herskovits 1995).

2.3.4.1. A magyar muzsikus cigányokról

A cigányok őshazája India észak-nyugati része, innen indultak el kb. a VII. században Európa történelmi színpadára. Közösségük és társadalmuk fontos jellemzője, hogy történetük során mindig kisebbségként, más népek országaiban peremhelyzetben éltek és élnek a mai napig is. Rétegzett, eltérő nyelveket használó, eltérő kulturális kötődésű és különféle mértékben boldoguló csoportokból állnak. Vándorló, örökké nyughatatlan életmódjuk az évszázadok során egyre terhesebbé vált a körülöttük élő népek számára, ezért a XVIII. század közepétől Európa szerte, így Magyarországon is, központi kérdéssé vált integrálásuk. A felvilágosult abszolutizmus korában, Mária Terézia és II. József, a cigány családokat különféle rendeletekkel, ellentmondást nem tűrő törvényi szabályozással, valamint erőszakkal telepítették le. Sokan elmenekültek a szigorú szabályozás elől. A hazánkban maradt roma népesség nagy része azonban folyamatosan áttért a magyar nyelv használatára, etnikai hovatartozásuk és a hagyományaik őrzése az évszázadok során háttérbe szorult. Őket nevezzük ma magyar cigányoknak (Nagy - Sztojka-Kovács 2019).

A magyar cigányokra jellemző egyik hagyományos mesterségük a cigányzenekarokban való zenélés. Magyar sajátosság, hogy a XVI. századtól a különböző társadalmi rétegek cigányzenészeket alkalmaztak. Hosszú évszázadokig ők voltak a katonai síposok, a katonai multságok és díszfelvonulások állandó szereplői, a főúri cigányzenekarok, a paraszti, illetve polgári multságok zenészei (Nagy – Sztojka-Kovács 2019).

A roma származású zenei tehetségek egyik nagy előnye és sajátossága, hogy gyakran beleszületnek hivatásukba. A zenészmesterség generációról generációra öröklődik a családokban. Emellett általában olyan, az előadói pályához fontos, személyiségjegyekkel rendelkeznek, mint a jó humorérzék és a kiváló szórakoztatókészség. Előadói érzékenységükre jellemző, hogy könnyen alkalmazkodnak a közönség zenei igényeihez. Sikereik és érvényesülésük titka társadalmi okokra vezethető vissza. Magyarországon, mint a világ számos részén, a szórakoztató zenészi hivatást hosszú évszázadokig alábbvalónak gondolták, mint más hivatásokat. A cigányok számára, akik történelmileg mindig is a társadalom peremén éltek, ez a terület viszont nyitva állt. Számukra a zene a megélhetés lehetőségét, a kitűnés és a társadalmi ranglétrán való felemelkedés egyik legkézenfekvőbb és legvonzóbb módját kínálta (Békési 2002).

A magyar muzsikás cigány családból származó zenei tehetségek családi háttérének bemutatásánál, nagyon fontosnak tartom felvázolni a cigányprímások, mint családfők, különleges, többségi társadalmon belüli jogainak listáját. Ezen jogok, észrevételem szerint, szintén olyan rendkívül meghatározó és sajátos környezeti tényezők, melyek befolyásolják a tehetségüket kibontakozási lehetőségét.

A cigányprímások a zenei hagyományörzés közvetítésével jelentős tiszteletet kaptak és kapnak a mai napig is a többségi társadalom részéről. Az évszázadok óta tartó állandó kereslet irántuk anyagi biztonságot nyújt családjaik számára. Széleskörű társadalmi kapcsolatrendszerrel rendelkeznek a mai napig is, hiszen a fellépéseik során különböző társadalmi rétegekkel érintkeznek, beleértve a felsőbb osztályokat is. Kiemelkedő tehetségük révén lehetőségük nyílik a magasabb társadalmi státusz elérésére. Zenészi kiválóságukat az állam által adományozott díjak és kitüntetések formájában ismerik el, ami tovább növeli társadalmi presztízsüket. A cigányprímások közössége erős szociális hálót alkot, amely közösségi támogatást nyújt a tagok és családjaik számára (Hajnáczy 2023).

2.4. Pedagógiai tehetséggondozás

2.4.1. A tehetséggondozás fogalma és feladatai

A tudás felismerésének és a vele kapcsolatos tehetség fejlesztésének fontosságát (Hódi 2009) ma már senki nem kérdőjelezi meg. De hogyan is történjen az alkotó értékteremtés (Hódi 2009)? Mit is jelent valójában a tehetségek gondozása? Erre kerestem a választ. Összetettségét, többrétűségét és sokféle feladatát jól szemléltetik a szakemberek által megfogalmazott következő definíciók:

„A tehetség gondozása többszintű, összetett tevékenység, amelynek célja az adott társadalom igényének megfelelő tehetség megmutatkozásának és fejlődésének megfelelő környezet kialakítása, és a tehetséges egyének tevékenységének, alkotásainak széles körű felhasználása.” (Gyarmathy 2007, 27. oldal)

„A tehetséggondozás a tehetség meghatározását, a tehetség felismerést és a tehetségfejlesztést magában foglaló pszichológiai, pedagógiai tevékenység, Tártya, tág értelemben, a tehetség kibontakozása, melybe beleértjük a tehetség fogalmának meghatározását; a tehetség felismerését; azoknak a tulajdonságköröknek a meghatározását, melyek a tehetséget alkotják; valamint a tehetségfejlesztést; a tehetséges tanulók iskolai és iskolán kívüli nevelését, képzését; az életpályájukról való gondoskodást; a tehetségek védelmét; és az oktatás–irányításra, a pedagógus-képzésre, szülők orientálására háruló következményeket.” (Balogh-Tóth 2009, 13. oldal)

2.4.2. Az intézményesített tehetséggondozás rövid történeti áttekintése a 20. század első felében Magyarországon

Mező Ferenc és Mező Katalin tanulmányában, a sárospataki tehetségvédőre, Harsányi Istvánra hivatkozva, a 20. századi magyar tehetséggondozás három korszakra történő felosztását javasolta (Mező-Mező 2016), melyből a dolgozatom esettanulmányához kapcsolódva az első két korszak jellemzőit mutatom be.

Az első korszak a századfordulótól 1931-ig tartott. A pszichológiai kutatásokra támaszkodva egyre több olyan tehetséggel kapcsolatos tanulmány jelent meg, például Révész Géza, Nagy László, Szitnyai Elek és Kemény Gábor tollából, mely kimondta, hogy az állami nevelés-oktatás feladata felismerni, megbecsülni és a nemzet érdekében a lehető legteljesebb mértékben kibontakoztatni a szunnyadó tehetségigéreteket. Egyre inkább sürgették a különleges képességeken alapuló egyéni különbségeket figyelembe vevő oktatás létrehozását (Tóth 2013).

Ezen törekvések közepette az I. világháború és a trianoni békediktátum megtépázta Magyarországot. Soha nem látott veszteséget élt át a nemzet. A kultúrpolitika és közoktatásügy irányítója gróf Klebelsberg Kunó lett. Az új miniszter hitvallása az volt, hogy hazánk számára a kultúra, beleértve az oktatást is, a fejlődés és a lehetséges felemelkedés motorja. A közoktatás történetének legnagyobb szabású reformját hajtotta végre. Modernizálta az iskolarendszert, korszerűsítette a tananyagot, iskolákat, illetve egyetemeket alapított és központilag irányított tehetségvédelmi intézkedéseket hajtott végre. Tehetségvédelmi intézkedései, pl. ösztöndíjak, tanulmány segélyek, lehetővé tették a szegénysorsú családok gyermekei számára is a képességeiknek megfelelő szintű oktatást (Bánfai 2008).

A tehetséggondozás második korszaka, a tehetséggondozás államilag támogatott aranykoraként emlegetett időszak, 1935–1947 közé tehető. Ennek a korszaknak talán az egyik legsikeresebb intézménye a „sárospataki mandzárd és Rác-ház” néven közismertté vált népi tehetséggondozó internátus, mely 1935-től 1946-ig működött. Sikerességének alapját a Klebelsberg Kunót követő új vallás- és közoktatásügyi miniszter, Hóman Bálint szegény gyermekek felkarolásával kapcsolatos munkálkodása adta. 1941-ben a kormány Állami Tehetségvédelmi Alapot létesített, melyhez hasonlókat a példát követve rövid időn belül az egyházak is létrehoztak. Az egyik ilyen nagyszabású tehetséggondozó program volt az államilag létrehozott Horthy Miklós Ösztöndíj. Ezen ösztöndíj segítségével évente kb. ezer 11 és 12 év közötti, az országos versenyvizsgálaton sikeresen szereplő diák további taníttatásához nyújtottak segítséget (Tóth 2013; Mező-Mező 2016).

3. BOROSS JOLÁN ÉNEKMŰVÉSZ ÉLETE

A kutatás során komoly nehézséget jelentett a művésznő életútjának rekonstruálása. Hivatalos életrajz a mai napig nem jelent meg róla. Enyedi Sándor és Dr. Csermer Géza ugyan írnak róla lexikális adatokat, de elég szűkszavúan. A Zombai Roma Nemzetiségi Önkormányzat Irattárában lévő életrajzi anyag is nagyon hiátus volt. Nyilvánvalóvá vált számomra, hogy ezidáig senki nem térképezte fel teljeskörűen Boross Jolán élettörténetét, és senki nem vizsgálta meg a tehetséggondozás szempontjából azt, hogy egy több mint száz évvel ezelőtt született többszörösen hátrányos helyzetű tehetséges gyermek a 20. század két világháborúját megélve, politikai és gazdasági fordulatok közepette hogyan futhatott be karriert, hogyan válhatott esélytelenből halhatatlanná. Önálló kutatásom jelentősége, hogy dolgozatom a pedagógia és a neveléstörténet területén hiánypótló mű. Két és fél éven át kitartóan kutattam a hiányos életrajz elemeit. Különösen figyeltem arra, hogy a lehető legtöbb ismeretet összegyűjtsem az iskola és a tanárok szerepére vonatkozóan. Mindezt azért tartom fontosnak, mert ezek az adatok képesek megmutatni, hogy az oktatási rendszer milyen hatást gyakorolt a művésznő személyiségfejlődésére és milyen támogatást nyújtott tehetsége kiteljesedéséhez. A Zeneakadémián történő kutatás újabb, nem várt akadályokba, ütközött. A 20. század első felében a Zeneművészeti Főiskolán még nem léteztek hallgatói iratgyűjtők, így a Boross Jolán vonatkozású iratok nem voltak összegyűjtve és rendszerezve. Az adott évek iktatókönyvei alapján tájékozódhattam, de a keresést tovább nehezítette, hogy az irattári anyagok hiányosak voltak. A keletkezéstől számított közel száz év alatt sajnos különböző okok miatt vagy megsemmisültek, vagy ma már nem fellelhetők.

Boross Jolán felmenői az 1700-as évektől éltek a Tolna megyei Zomba községben.¹ A község a Dőry család birtokához tartozott. Mária Terézia adományozta Dőry Lászlónak. Zombán évszázadokon át kétnyelvű népesség, magyar és sváb, valamint néhány cigány család élt. A településen „teknővájóként” feljegyzett cigány családok a Szent Imre telepen éltek, a falu határában. A többi család, magyarcigányokra jellemző, hagyományos mestersége a cigányzenekarokban való zenélés volt. Ezek az úgynevezett „muzsikus cigányok” a községben szétszóródva éltek, viszonylag jómódban. Országos híré zenészek voltak.² A művésznő élete regénybe illően kezdődött. Édesanyja tabódi sváb családból származott. Wenczler Mária Magdolnának hívták. Ősei büszke, dolgoz, szorgalmas németajkú emberek, akiknek családfája az 1700-as évekig vezethető vissza. Anyja 1899-ben hozzáment Virág

¹ ZRNÖI

² László 2012

Mihályhoz, akivel közös gyermekük született. A kislány egy hónapos korában meghalt. A gyermek halála után elhidegültek egymástól, valószínűleg ezért költözött Virág Mihály Amerikába. Rajta szerepel a Slavonia hajó 1906 évi utaslistáján. Halotti anyakönyve szerint 1917.01.01-én hunyt el Amerikában, azonban elhalálózását Magyarországon bíróilag a Szekszárdi Királyi Törvényszék csak 1930-ban állapította meg. Wenczler Mária egyedül maradt, papíron házas asszonyként.³ Pontosan nem ismerem Boross Jolán szülei megismerkedésének történetét, csak annyit tudok, hogy apja, Boross József, az 1800-as évek végén létesült zombai kaszinó cigányprímása volt.⁴ A század elején nagyon tevékeny kulturális élet zajlott a községben. Az akkor már országos híré zombai cigányzenészek kíséretével előadott zenés népszínművek a téli esték kedvelt, tömegeket vonzó, olyan szórakozása volt, amelybe a társadalom minden rétege bekapcsolódott.⁵ Talán egy ilyen rendezvényen néztek egymásra először kicsit másként, majd ebből a találkozásból lett aztán az a nagyon nagy szerelem, ami átsegítette őket a sok nehézségen, míg a világ egy családként ismerte el őket. Hogy mi történt velük? Édesanyja egyedül volt ugyan, de hivatalosan házas asszonynak számított. A művésznő születését 1914. december 12-én a római katolikus plébánián ugyan Boross József jelentette be, de a születési anyakönyvi kivonaton Virág Mihály neve szerepelt, mint apa és eredetileg az ő családi nevét kapta.⁶ Annak ellenére, hogy Virág Mihály már évek óta nem tartózkodott Magyarországon. Édesapja csak 1927-ben fogadhatta örökbe József, öccsével és Ilona, húgával együtt, majd 1932. szeptember 10-én vehette feleségül édesanyját.⁷ Az édesapa ragaszkodott hozzá, hogy gyermekei iskolába járjanak. Nagyon jó nevelést kaptak⁸. Boross Jolán a négy elemi Zombán végezte el, majd a négy polgári osztályt Gyönkön.⁹ Jól és szívesen tanult. Kislánként arról is álmodozott, hogy tanítónő lesz.¹⁰ Zenei tehetsége korán megmutatkozott. Szívesen, már egészen fiatalon, énekelt édesapja cigányzenekarában. A téli hónapokban bálokon, lakodalmakon és zenés multságokon léptek fel. Nyáron pedig, amikor a környékbeli emberek a termény betakarításával foglalkoztak és nem értek rá mulatozni, főként Balaton-parti éttermekben¹¹, például Balatonszárszón a Központi Szállóban¹², szórakoztatták a nagyközönséget.

³ ZRNÖI

⁴ ITI 2024

⁵ László 2012

⁶ Pécsi Egyházmegyei Levéltár: Boross Jolán Keresztelési Anyakönyvi bejegyzés 1914

⁷ ZRNÖI

⁸ ITI 2024

⁹ ZRNÖI

¹⁰ Nótaszó 1958

¹¹ ZRNÖI

¹² Boross Jolán hangversenyénkesnő sikere. Tolnamegyei Újság, 1934/58.szám 3. oldal

Egyre többen hívták fel különleges zenei adottságára édesapja figyelmét, és biztatták, taníttassa tovább. Végül aztán a családfő megfogadta a hozzáértő tanácsokat. Az 1930-as évek elején levelet írt Pesthy Pál országgyűlési képviselőnek és közben járását kérte, hogy lánya a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola ösztöndíjas tanulója legyen. Végül Hómann Bálint, vallás- és közoktatásügyi miniszter, támogatásával Boross Jolán meghallgatáson vett részt.¹³ A megmérettetés sikerült, és 1937-ben felvették gyakorló iskolai hallgatóként dr. Molnár István osztályába.¹⁴ A művésznő egyedül költözött fel Budapestre. A Zeneakadémia évei alatt több albérletben is lakott.¹⁵ 1941-től Benyovszky Fridánál élt¹⁶, aki énektanárnője is volt. Nagyon szorgalmasan tanult, külön órákon is képezte magát.¹⁷ Közben a szerelem is rá talált. Szeretett zenei oktatója, Benyovszky tanárnő fia, Latzinger Gyula, lett később élete végéig a férje és két fia édesapja.¹⁸ Tanulmányai során többször részesült állami tanulmányi segélyben¹⁹ és az Operabarátok Egyesülete is támogatta anyagilag előrehaladását.²⁰ 1943-ban elvégezte az opera tanszakot, diplomát kapott.²¹ Még ugyanebben évben elkerült Szegedre a Nemzeti Színházhoz, ahol az Opera Társulatban dolgozott. Az 1943/44-es évadban a színház igazgatója Vitéz Bánki Róbert volt. Ebben az évadban négy darabban is fellépett. Az Álarcosbálban Ulrika, a jósnő, a Pillangókisasszonyban Suzuki, a Cigánybáróban Cipra, a Sevillai borbélyban pedig Marcellina szerepét énekelte el.²² A közönség imádta őt, lelkesen ünnepelték.²³ Az évad végén visszament Budapestre és jelentkezett az Operába, de az akkori igazgató nem vette fel cigány származása miatt.²⁴ Háború volt. Nehéz évek következtek.

1941 óta rendszeresen szerepelt a rádióban, mint népdal- és magyar nóta énekesnő.²⁵ Így végül, ahogy később egy tévériport során elmesélte, a magyar népzene mellett kötött ki, mert a dal, a nóta levegőjét faluról hozta magával és ezért ezt énekelte a legszívesebben.²⁶ Énekelt az Állami Népi Együttesben és az Országos Filharmóniának szólóénekesse lett. Az Országos Filharmónia 1958-1970 között évenként megrendezte önálló dalestjét, és 1958-tól

¹³ ZRNÖI

¹⁴ LFZEI-FÉ 1938 101. oldal

¹⁵ A lakcím változások tetten érhetők az Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Irattárában feltárt Anyakönyvek hallgató lakása című bejegyzéseinél.

¹⁶ LFZEI-A 1941-42 I.

¹⁷ ZRNÖI

¹⁸ Budapest–Terézváros, Szent Teréz Plébánia Irattár: Boross Jolán és Latzinger Gyula Ferenc házasságlevele 1949.12.06.

¹⁹ LFZEI-KI 49.doboz 1939; LFZEI-KI 52.doboz 1942

²⁰ LFZEI-KI 49.doboz 1940

²¹ LFZEI-A 1942-43 III.

²² ZRNÖI

²³ Boross Jolán és Megyessy Pál ária- és dalestje. Délmagyarország, 1944/30. szám 7. oldal

²⁴ ZRNÖI

²⁵ Csermer 1994

²⁶ Nótaszó 1958

számos más különböző dalesten is szerepelt a Bartók Teremben.²⁷ Műsorain a dalirodalom minden ágát énekelte.²⁸ A kritikusok és szakemberek szerint rendkívül igényesen állította össze programjait.²⁹ Preklasszikusoktól a Bartók- és Kodály-dalokig, a modern magyar szerzőkig minden, illetve a magyar népzene minden ága hallható volt előadásain. A dalesteken rendszeresen dr. Arató Pál kísérte őt zongorán. Magyarországon és külföldön egyaránt szép számmal jelentek meg hanglemezek, melyeken ő is énekelt és megjelent egy önálló nagylemeze is.³⁰

Sokat szerepelt külföldön is. Legelső külföldi turnéja 1956-ban Lengyelországban volt. Két hónapos lengyel turné.³¹ Utána Jugoszláviában modern zenei fesztiválon lépett fel. Majd Csehszlovákia, Kelet- és Nyugat-Berlin következtek. Párizs, London, Brüsszel, Amszterdam, Bécs. Felsorolni is nehéz azokat az európai nagyvárosokat, ahol hallhatta őt a nagyérdemű.³² Külföldi útjai során számára nem okoztak gondot a nyelvi különbségek, mert anyanyelvi szinten beszélt németül.³³

Nagyon sok kedves primása volt pályája során. Nagyon sok jó primással dolgozott együtt vidéken is, de legkedvesebb primása – saját bevallása szerint - Lakatos Flóris, korának legkiválóbb cigányprimása volt.³⁴ A második világháború után havi rendszeresen megrendezett 100 nóta hangversenyeken kísérte őt 1947 és 1951 között. Lakatos Flóris együttesét 1943-ban fiának, Lakatos Sándornak adta át. Vele is, sőt az ő fiával is, Déki Lakatos Sándorral, is dolgozott együtt a művésznő. A Lakatos dinasztia végig kísérte pályáját.³⁵

Az opera világával sem szakított végérvényesen. 1943 és 1970 között a Szegedi Nemzeti Színház magánénekese volt. A Cigánybáró Cipra szerepét 50 alkalommal, nagy sikerrel alakította Szegeden. Ugyanezt a nagy sikerű szerepét Budapesten az Operaházban is, mint vendégművész többször eljátszotta. A budapesti Operaház vendégművészeként más előadásokban is fellépett.³⁶

A Magyar Rádióban naponta hallhatta a nagyközönség magyar nótáit, és a mai napig is rendszeresen műsorba kerülnek felvételei a Dankó Rádió adásaiban. Születése századik évfordulóján egy egész napos műsorban emlékeztek meg róla³⁷. De személyesen is eljutott az

²⁷ Enyedi 1999

²⁸ Nótaszó 1958

²⁹ Boross Jolán és Megyessy Pál ária- és dalestje. Délmagyarország, 1944/30. szám 7. oldal

³⁰ Csermer 1994

³¹ Nótaszó 1958

³² Csermer 1994; Enyedi 1999; Nótaszó 1958

³³ Nótaszó 1958

³⁴ Nótaszó 1958

³⁵ IDLS 2024

³⁶ Csermer 1994

³⁷ ITI 2024

ország szinte minden szegletébe. Ahová hívták, ahol szívesen látták, ment és mulattatta a nagyközönséget. Teltházas fellépései voltak a városok-falvak művelődési házaiban. Rajongott érte a közönség. Bárhová is jutott el, dívaként ünnepelték.³⁸ Később, a televízió megjelenésével, rendszeresen felvételek készültek róla, melyekből néhány, a technika fejlődésének köszönhetően, mai is látható a YouTube videósatornán.

Boross Jolán családja Zombán élt az ötvenes évek végéig. Apja a zombai temetőben nyugszik. Édesapja halála után öccse vette át a zenekar vezetését. A kaszinó megszűnése után egy rövid ideig Tamásiban egy étteremben zenélt, majd a művésznő segítségével Budapestre költözött családjával. Budapesti cigányprímás munkahelyeinek egyike a Margit-híd budai lábánál lévő Gül Baba étterem lett. Ilona húgát és édesanyját a művésznő magához vette, és halálukig gondoskodott róluk. A falubeliek közül sokan az ő segítségével jutottak jobb munkalehetőséghez, vagy ügyes-bajos dolgaik elintézéséhez nyújtott segítséget. Soha nem utasított el semmilyen megkeresést sem, ha szülőfalujából érkezett.³⁹

1995-ben állami kitüntetésben részesült: művészi pályája elismeréseként megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjét.⁴⁰ Boross Jolán énekművészt, polgári nevén Latzinger Gyulánét, 1997. május 13-án 82 éves korában helyezték örök nyugalomra a budapesti Farkasréti temetőben. Halála előtt két évig Alzheimer-kórban szenvedett.⁴¹ Budapesti lakásának ajtaján, ahol 1941-től haláláig lakott, mai napig kinn áll névtáblája, annak ellenére, hogy halála óta már a lakásban a hatodik tulajdonos él. Szülőfalujában 2014-ben emlékművet állítottak a tiszteletére.⁴² 2017-ben a „Klasszikus magyar nóta” bekerült a Hungarikumok Gyűjteményébe.⁴³ 2019-ben a Zombai Roma Nemzetiségi Önkormányzat kérvényben indítványozta Boross Jolán munkásságának felvételét a Tolna Vármegyei Értéktárba.⁴⁴

³⁸ ITI 2024

³⁹ ITI 2024

⁴⁰ Magyar Közlöny, 1995-09-08 / 74. szám

⁴¹ ZRNÖI

⁴² ZRNÖI

⁴³ Hungarikumok Gyűjteménye – Magyar Értéktár: Klasszikus magyar nóta

⁴⁴ ZRNÖI

4. MIKROVIZSGÁLATOK BEMUTATÁSA

4.1. Boross Jolán tehetségének célzott és rejtett tehetséggondozása a Czeizel-féle 2x4+1 faktoros tehetségmodell alapján

I. Kiindulópontként azt vizsgáltam meg először, hogy valóban tehetségesnek tekinthetem-e Boross Jolánt, hogy vajon valóban megvoltak-e benne a tehetségmodell belső köreiben megjelölt a tehetségre utaló pszichológiai jellemzők és tulajdonságok. Mivel ezek magasszintű megléte tetten érhető a róla készült tanári jellemzésekben és lecke-könyvi bejegyzésekben, illetve megjegyzésekben, így a Zeneművészeti Egyetemen feltárt dokumentumokat először ebből a szempontból elemeztem ki. A következő tulajdonságaira, adottságaira és képességeire utaló jellemzéseket tártam fel:

1. „Vizsgálatát a bizottság a II. oszt.-ból „Kitűnő”, a III. oszt.-ból „jeles” eredménnyel elfogadta. 1940.VI.5. dr. Molnár Imre s.k.” (LFZEI-A 1939-40 I. Osztályzat II. félév végén, Megjegyzés rovat)

A bejegyzésből azt a következtetést vontam le, hogy ha egy diák egy tanév alatt kettő tanév tananyagát kitűnő és jeles eredménnyel elsajátítja, az azt jelenti, hogy erősen motivált, a feladat iránt elkötelezett, rendkívül szorgalmas és kitartó. Továbbá speciális zenei képességekkel és zenei intelligenciával rendelkezik, teljesítménycentrikus, maximalista és önmagával szemben magas elvárásokat fogalmaz meg. Az ilyen egyén a körülményekhez könnyen alkalmazkodik, nagy akaraterő jellemzi és olyan speciális képességekkel rendelkezik a zene területén, hogy a megszerzett tudást és technikát maximálisan fel tudja használni.

2. „Az elmúlt tanévben folyamodó az ének tanszak gyakorló iskolai tanfolyamának növendéke volt és a tanévet kitűnő eredménnyel végezte. Folyamodó tehetséges növendék amit az is mutat, hogy a folyó tanévben a gyakorlóiskola után kötelező felvételi vizsgán a bizottság őt az előkészítő tanfolyam átugrásával mindnyárt az akadémiai tanfolyam I.évfolyamába vette fel.” (LFZEI-KI 47.doboz 1939 – 1440/XII.22. (1938) Boross Jolán tanulmányi segílyt kér)

Ez a vallás- és közoktatásügyi miniszternek írt a művésznőről szóló jellemzés tartalmazza, hogy őt tanárai egyértelműen és kétséget kizáróan tehetségként azonosították. Ebből a bejegyzésből azt a következtetést vontam le, hogy rendelkezett a tehetségekre jellemző általános értelmi, speciális mentális, kreativitási és motivációs adottságokkal.

3. „nagyon szorgalmas év végére valószínűleg javul” (LFZEI-A 1938-39 I. Zongora tantárgy, Jegyzet)

4. „igen szorg.” (LFZEI-A 1939-40 I. Karének tantárgy, Megjegyzés)
5. „igen szorg.” (LFZEI-A 1940-41 I. Karének tantárgy, Megjegyzés)

A művészno szorgalmára vonatkozó leckekönyvi bejegyzések további bizonyítékai erős motivációjának, feladat iránti elkötelezettségének és kitartásának. Ugyan a kiemelkedő szorgalom önmagában még nem jelentené a tehetség meglétét, de mint fontos ismeret, az első két bejegyzésből eredő következtetéseimet megerősítette.

II. Miután megállapítottam, hogy a tehetségmodell belső köreinek vizsgálata eredménnyel zárult, következő lépésként a keretrendszer külső négy körében elhelyezkedő környezeti tényezők jellemzőit vizsgáltam meg.

II./1. a A környezeti tényezők közül elsőként a családot, Boross Jolán családi hátterét vizsgáltam meg. Esetében tetten érhető a zenei tehetségek egyik sajátossága, miszerint zenész van a családjában. A művészno felmenői apai ágon cigányzenészek, ezért úgy is mondhatnám, beleszületett mesterségébe. Zenei tehetsége már korán megmutatkozott. Saját bevallása szerint mindig énekelt, amikor csak tehetett. Kiszaladt a határba, felmászott a legmagasabb fára és élvezte, hogy messzire száll a hangja⁴⁵. Tehetségének korai azonosítása, mint a tehetséggondozás első lépése, édesapja által a családban megtörtént. Szívesen már egészen fiatalon fellépett apja zenekarával. A zenei pályára nem kényszerítették. Abban a korban nőtt fel, amikor még a gyermekek és felnőttek világa nem vált el szigorúan egymástól, így gyerekként aktívan beelátott és részt vett szülei életében. Gyermekként megszokta a fellépésekkel járó feladatokat és élethelyzeteket, eltanulta a nagyközönséggel való bánásmód minden csínját-bínját. A szocializációs minták átöröklésével a korai tehetséggondozás a családban megtörtént. Bizonyított tény, hogy a származás, a családi háttér nagymértékben befolyásolja egy tehetség életútját. Jelentősen hatást gyakorol arra, hogy a társadalom rétegszerkezetében hová is jut el. (Andorka 2002) Boross Jolán származásának egyedi és meghatározó jellemzője, hogy édesapja országoshírű cigányprímás volt. Édesapjának különleges, a cigány és többségi társadalmon belüli jogai és széleskörű, felsőbb osztályokkal is meglévő kapcsolatrendszere ⁴⁶nagy szerepet játszottak a művészno tehetségének kibontakoztatásában és a teljesítménybe fordulás lehetőségének szempontjából. Mint egy katapultáló erő megfelelő támogatás nyújtva az intézményesített tehetséggondozás kapuit megnyitották és a kiteljesedéshez segítették őt.

⁴⁵ IAJ 2023

⁴⁶ Pekár induló. Tolnamegyei Újság, 1935/59. szám 2. oldal

II./1.b Még mindig a családot vizsgáltam, amikor újabb a környezeti tényezőkhöz is és véleményem szerint a sors faktorhoz is sorolható komponenshez érkeztem. Boross Jolán családjának szociokulturális háttere és születésének nem mindennapi története a véletlen tényezők között is és az egyenlőtlenségek között is egy nagyon lényeges elemek. A család szociokulturális hátterének meghatározó szerepe van egy gyermek életében például az értékek és a motivációk kialakításában, kialakulásában, illetve az identitás kifejlesztésében, melyek alapján lehet valaki sikerre hivatott vagy kudarcra, a hátrányos helyzet továbbvitelére ítéltetett. (Róbert 1986) Boross Jolán származásának dimenzió különösen terheltek. A művésznő törvénytelen gyermekként jött a világra. Keresztelési anyakönyvi bejegyzésében három különböző színű tollal, három különböző kézírással készült dokumentálás található. Keresztelésének időpontját, a hozzákapcsolódó adatokkal együtt, beleértve azt a bejegyzést is, hogy „törvénytelen”, valószínűleg a helyi plébános jegyezte fel. Azonban az „Észrevételek” rovatban már egy másik személy azt is fontosnak tartotta, hogy tudassa a világgal: „Boross József ágyasa”.⁴⁷ Itt nyilvánvaló, hogy a művésznő édesanyjára vonatkozik a beírás. Számomra ez azt jelenti, hogy ő maga és szülei is egy közösségen belül megbélyegzettek voltak. Ezt a következtetésemet erősítette meg Témer István visszaemlékezése is.⁴⁸ A harmadik kézírás az 1949-ben megkötött házasságának adatait jegyezte be. A házasság mozzanatánál ismét megálltam és megvizsgáltam ezt a történést úgy, mint a családi szociokulturális hátteréhez és sors faktorhoz is tartozó fontos tényezőt. A kulturális eltérések hozzájárulnak ahhoz, hogy a cigány-magyar vegyes párok élete gazdagabb, egyedibb, ugyanakkor kihívásokkal teli legyen (Szabó 2018). Az eltérő szociokulturális hátterekből fakadó problémák gyakran komoly erőfeszítéseket igényelnek, azonban a nehézségek leküzdhetők (Szabó 2018), amint azt Boross Jolán szüleinek példája is mutatja. Bár édesanyja sváb származású volt, a művésznő cigány származására és muzsikus cigány felmenőire élete végéig nagyon büszke volt, és ha származásáról kérdezték őt, cigánynak vallotta magát. Kisebbségi csoport tagjaként felnőni mindig nagyobb kihívás. Eltérő szemléletmódot eredményez a világgal és a társadalom többségi csoportjaival szemben. Ilyen helyzetben gyakrabban formálódik ki a sors hatására olyan személyiség, aki hozzászokott ahhoz, hogy sokkal több erőfeszítésre van szüksége céljai eléréséhez, mint másoknak (Szabó 2018). Ez a belső erőforrás egy nagyon lényeges egyedi jellemző, mely Boross Jolán életútja során végig tetten érhető. Külön érdekességként tártam

⁴⁷ Pécsi Egyházmegyei Levéltár – Keresztelési anyakönyvi bejegyzés 1914

⁴⁸ ITI 2024

fel, hogy szüleihez hasonlóan ő maga is vegyes házasságot kötött. Magyar férfi felesége lett.⁴⁹ Próbáltam felkutatni ma is élő leszármazottjait, de ők elzárkóztak a megkereséstől és amennyire sikerült kiderítenem, már nem is vallják magukat roma származásúnak.

II./2.a A tehetségmodell következő külső körében szereplő környezeti tényező a társadalom. A társadalom vizsgálatánál a történelmi kor sajátosságait elemeztem. Tetten érhető, hogy a művésznő gyermekkorában és fiatal felnőtt éveiben végbemenő társadalmi változások kedvezően befolyásolták tehetségének kibontakoztatását. A trianoni békediktátum következtében egy új országot kellett felépíteni. A két világháború között nagyszabású reformokat hajtottak végre a közoktatás területén is és államilag támogatott tehetségvédelmi intézkedésekkel lehetővé tették a hátrányos helyzetű tehetségigéretnek számára is a megfelelő szintű oktatást. Abban a történelmi időszakban kért édesapja segítséget Pesthy Páltól és általa Hóman Bálinttól, amikor az alapfokú oktatás mellett a kormányzat a felsőoktatást és a tehetséggondozást is kiemelten fontosnak tartotta. Megállapítottam, hogy ez egy olyan társadalmi folyamat, mely támogatta tehetségének fejlesztését, illetve kiteljesedését a legoptimálisabb irányba befolyásolta.

II./2.b Hóman Bálint személye véleményem szerint Boross Jolán tekintetében szintén kulcsfontosságú társadalmi tényező. Hiszen akkori vallás- és közoktatásügyi miniszterként szívéen viselte a hátrányos helyzetű gyermekek felkarolását és a művésznő számára egyedi támogatást nyújtott. Pártfogásába vette őt és meghallgatását intézett számára a Zeneművészeti Főiskolán. Közbenjárása lehetőséget teremtett a többszörösen hátrányos helyzetű zenei tehetség intézményesített tehetséggondozásához, megnyitotta számára a felsőoktatás kapuit, így megkezdődhetett hatékony és speciális tehetségfejlesztése.

II./2.c Azonban a társadalmi tényezőt vizsgálva nemcsak támogató, hanem gátló hatású folyamatokkal is találkoztam mikrovizsgálataim során. 1944-ben az énekművész visszatért Szegedről Budapestre és jelentkezett az Operába, azonban cigány származása miatt elutasították. A II. világháború utolsó éveiben indult el a cigányellenesség és a cigányok ellen irányuló intézkedések, a hazai cigányüldözések utolsó nagy hulláma (Romsics 2001). Ez a társadalmi gátló folyamat - Gagné-féle fejlődési modell alapján - véleményem szerint, akár nem megfelelő munkahelyi feltételnek is tekinthető, mely megrekesztette Boross Jolán tehetségének teljesítményképes tevékenységét, az opera területén történő kiteljesedését. Azonban a tehetséges emberekre jellemző rugalmasság; a problémamegoldás közbeni hajlékonyság és

⁴⁹ Budapest –Terézváros, Szent Teréz Plébánia Irattár: Boross Jolán és Latzinger Gyula Ferenc házasságlevele 1949.12.06.

rendkívüli alkalmazkodóképesség átsegítette őt a nehéz időszakon. Ösztönösen a magyar nótá irányába fordult. Ez a történet meghozta számára az országos ismertséget.

II./2.d Élete kedvező fordulatot vett. Ehhez hozzájárult egy újabb a magyar társadalomban lezajló változás, amely viszont sorsára támogató hatással volt. 1945 után a kommunista párt célja az volt, hogy felszámolja a korábbi polgári társadalmat, és a marxista elvek alapján új, szocialista társadalmi rétegeket alakítson ki. Bár a cél a társadalmi egyenlőtlenségek megszüntetése volt, a gyakorlatban újfajta különbségek alakultak ki: a vagyont a politikai hatalom, a tulajdont pedig a munkahelyi pozíció váltotta fel. Ennek eredményeként a szocialista rendszer kiváltságosai egyre nagyobb előnyre tettek szert a többi társadalmi csoporttal szemben. Az egyik ilyen kiváltságos csoport a cigányzenészek voltak, akik a legsötétebb években is külföldön turnézhattak. Nem akartak kinn maradni, mert féltek a disszidálás következményeitől és tudták jól, hogy a valutában megkeresett jövedelmükből itthon kivételes életszínvonalon élhetnek (Romsics 2001). Pályájának ezen szakaszán, többek között, ezért is törekedhetett Boross Jolán néhány hónapos külföldi szerződésekre. A külföldi turnékon is sikert sikerre halmozott. Nemzetközi szinten is érvényesült, nemzetközileg is elismert énekművész lett.

III. Mikrovizsgálataim következő nagy állomása az iskola, mint a tehetségmodell harmadik külső körébe tartozó környezeti tényező, elemzése lett. Leendő tanítóként megvizsgáltam, hogy a már tehetségként azonosított és gondozásba vett Boross Jolán számára milyen speciális tantervet és ellátást biztosított a Zeneművészeti Főiskola. Vizsgáltam, hogy élettapasztalaihoz igazították-e a tananyagot, hogy megfelelő szerepmodellek elérhetőek voltak-e számára, hogy gondoskodtak-e számára változatos tanulási módszerekről és vajon milyen tehetséggondozási eljárásokat alkalmaztak iskolai nevelése-oktatása során.

III./1. Első lépésként fontosnak tartottam, hogy az iskolaválasztással kapcsolatos szülői döntés hátterét is megvizsgáljam. Kutatásom során a szakirodalomban feltártam, hogy cigányzenész sajátosság, ha a családban egy gyermekről kiderül, hogy tehetséges, akkor tisztelettel kezelik őt. A szülők maguk oktatják, nevelik gyermekeiket a zenére. Az iskolai oktatást csak akkor választják tehetséges utódaik részére, ha a magasabb szintű tudás megszerzését, a tehetségfejlesztést, a család már nem tudja biztosítani. Ekkor nagyon megfontoltan választanak iskolát és csak az általuk legjobbnak tartott szakembereknek hajlandóak átengedni gyermekük zenei képzését (Békési 2002). Ez a sajátosság tetten érhető a művésznő esetében is. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola a 20. század elején a zenei elitképzés központja volt. Úgy vélem nem véletlen, hogy édesapja taníttatása helyszínéül ezt az intézményt választotta. Tetten érhető, hogy a családfő döntése tudatos és megfontolt volt.

III./2. Boross Jolán iskolai oktatása során tetten érhető a 20. század elejére oly jellemző a tehetségekhez alkalmazkodó pedagógiai eljárás, a gyorsítás. A művésznő főiskolai oktatása a szokásosnál gyorsabb iramban haladhatott előre. Tanulmányai gyorsítására két alkalommal is sor került, így intézményesített oktatása a szokásosnál jóval hamarabb is fejeződött be, mint egy átlagos képességű fiatalnak. Első alkalommal akkor alkalmazták tanárai ezt a módszert, amikor 1938-ban a gyakorló iskolai után kötelező felvételi vizsgán 1938. szeptember 17.-én az előkészítő tanfolyam átugrásával mindjárt az akadémiai tanfolyam I.évfolyamába vették fel. (LFZEI-KI 47. doboz 1939 – 1440/XII.22.(1938) Boross Jolán tanulmányi segélyt kér) Második alkalommal 1940-ben a több tantárgy iránt is kitűnő fogékonyságot tanúsító diákot tanárai osztályozó vizsgára javasolták, és a vizsgabizottság a II. osztályból „Kitűnő”, a III. osztályból pedig „jeles” eredménnyel engedte tovább. (LFZEI-A 1939-40 I. Osztályzat II. félév végén, Megjegyzés rovat)

III./3. A pedagógiai szerepmodell mikrovizsgálatánál az alábbi összefüggéseket tártam fel. A Zeneművészeti Főiskola kiemelt szerepet játszott/játszik a hazai zenei tehetségek gondozásában és fejlesztésében. Az intézményben mindig a kor legjobb tanárai dolgoztak. Magas szinten képzett és nemzetközileg is elismert szakemberek. A művésznő abban az időszakban tanulhatott tovább, amikor a magyar zenei élet komoly átalakulásokon ment keresztül. A változások szelét mindenki érezte. Nagyon elhivatott tudományos és pedagógiai munka folyt az intézmény falai között. Ez a támogató és ösztönző környezet vezette a művésznőt abban, hogy megtalálja egyéni stílusát és hangját. Boross Jolán osztályfőnöke a zeneoktatási módszerek fejlesztésének területén is kiemelkedő munkát végző Rosthy Anna lett. Tanárai között olyan nevek szerepeltek, mint például Kodály Zoltán és Ádám Jenő, akik korszakalkotó zenepedagógiai módszert dolgoztak ki és zeneszerzőként is elismerték őket a világ szinte minden szegletében, dr. Szende Ferenc, aki jelentős szerepet játszott abban, hogy megújuljon a zeneoktatás hazánkban, és nem utolsósorban dr. Molnár István, neves zenetudós és zenepedagógus. A pedagógiai munka nemcsak intézményesített ismeretközvetítés, hanem személyiségfejlesztés is. Ez a tényező is tetten érhető volt az énekművész tehetséggondozása során. Boross Jolánnak új, eddig számára ismeretlen, kulturális környezetben kellett helytállnia. Lakóhelyében és társas környezetében jelentős változások történtek. Egy kis Tolna vármegyei faluból felkerült a fővárosba, és a cigányzenész családi háttérrel hátrahagyva a zenei elitképzés központjában kellett boldogulnia. Az új szocializációs közeg és tanárai hatására új készségek és képességek fejlődtek ki nála, új magatartás mintákat és szokásokat sajátított el, illetve alakított ki. A tanulás hatására egyre összetettebb szellemi és fizikai feladatok megoldására vált alkalmassá. Tanárai pozitív megerősítései és az iskolában elért kitűnő eredményei

támogatták önbizalmát és formálták attitűdjét; új, eddig számára ismeretlen értékeket közvetítettek felé és motiválták őt arra, hogy a jövőjét illetően magasabb rendű célokat tűzzön ki és hitet adtak neki, hogy eléri kitűzött céljait. Érzelmileg erősen kötődött az általa nagyra becsült tanáraihoz, mely a modellkövető tanulás alapja. Tévéműsorban és több alkalommal rádiófelvételeken is büszkén és meghatódva mesélte, hogy ő bizony Kodály Zoltánnál tanulta a népzene és Ádám Jenőnél a karéneket.⁵⁰ Nagyon nagy hatással volt személyiségfejlődésére az is, hogy Ádám Jenő leckekönyvében több alaklommal is dicséretben részesítette őt, igen szorgalmasnak jegyezte fel. Tetten érhető, hogy a pedagógusok által nyújtott modell irányadó szerepe hosszú távon is formálta a művésznő személyiségét, önismeretét, társas kapcsolatait, valamint életvezetésére is hatással voltak.

III./4. Az egyetemi anyakönyvek feltárása során megállapítottam, hogy a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán igen sokoldalú és változatos tanulási módszereket alkalmaztak a művésznő oktatásában. Ezek közé tartoztak egyéni és csoportos órák is, melyek lehetőséget adtak a személyre szabott előrehaladására és a közösségben történő tanulása is megvalósulhatott. Az egyéni órákon és konzultációkon személyre szabott, az egyéni haladást figyelembe vevő, aprólékos, minden részletre kiterjedő útmutatásokat kapott. A kiemelkedő teljesítményhez szükséges sajátosságokat egyénre szabottan fejlesztették. A csoportos órákon pedig, mint például a karének, a közös gyakorlatok révén fejlesztették együttműködési készségeit és elsajátította a kritikus gondolkodás képességét is, valamint kölcsönös tiszteletre és empátiára nevelték. Hallgatóként különleges alkalmakkor világhírű művészekről is tanulhatott, így professzionális előadói stílusokkal is megismerkedett. A magasszintű előadások által inspirálódott, új távlati célokat is megfogalmazhatott magának. Megtanult hangszeren, zongorán játszani, mely tovább fejlesztette többek között ritmusérzékét, zenei hallását, memóriáját és koncentrációs képességét. Az olasz nyelv elsajátítása és a beszéd-gyakorlatok során fejlesztették kommunikációs képességeit, megtanulta egyre pontosabban és hatékonyabban kifejezni magát. A gyakorlatok hatására erősödött hallás utáni szövegértése is. A beszéd-gyakorlatok fejlesztették szókincsét, új kifejezéseket sajátított el és megtanulta azokat megfelelően alkalmazni. A beszéd-gyakorlatok javították kommunikációjában a nyelvtani pontosságot, hiszen az új megismert nyelvtani szabályokat a mindennapi beszéd során alkalmaznia kellett. Az új megszerzett képességek és készségek növelték önbizalmát és magabiztosságát. Ezek mind-mind rendkívül fontos fejlesztési feladatok különösen egy kisebbségi tehetséges gyermeknél, hiszen az eltérő szociokulturális háttér miatt Boross Jolán a

⁵⁰ Nótaszó 1958

Zeneművészeti Főiskolán nyelvi akadályokba ütközhetett. A nyelvi akadályok kezdetben nehezíthették számára a kommunikációt, a tananyag megértését és elsajátítását, ezáltal nehezített volt kezdetben tehetségének kibontakoztatása is.

III./5. A tanulási módszerek vizsgálata során feltártam, hogy Boross Jolán opera énekesi tanulmányai során hallgatóként több, a Zeneművészeti Főiskola által szervezett, koncerten lépett fel. A zenei tehetséggondozás egyik sajátos, sokoldalú fejlesztő módszere, hogy a hallgatók rendszeresen részt vesznek az Akadémia által szervezett hangversenyeken, ahol valódi színpadi tapasztalatokat szereznek. Ezek a fellépések növelik magabiztosságukat, hiszen a nagyközönség előtti szereplések gyakorlása és a sikeres előadások erősítik önbizalmukat. A nyilvános fellépések mentális képességeiket is fejlesztik: felkészítik őket az előadóművészi pálya kihívásaira, a fellépéssel járó stressz kezelésére és a megfelelő önfegyelem elsajátítására. Mindeközben koncentrációs képességeik is fejlődnek, mivel teljes figyelmükkel a fellépéssel járó színpadi és zenei feladataikra kell összpontosítaniuk. A színpadi munka során gyakran történnek váratlan helyzetek, amelyek miatt a művészeknek improvizálniuk kell. Ezek a szituációk fejlesztik az ifjú tehetségek problémamegoldó képességét és rugalmasságát. A közönségtől a hangverseny során pozitív visszajelzéseket kapnak, melyek tovább erősítik fejlődésüket és építik önképüket. A művésznő az alábbi intézményi hangversenyeken lépett fel, melyek, mint az előző mondatokban kifejtett tanulási módszer, fejlesztő hatással voltak egész személyiségére:

1. 1940. december 08. (LFZEI-FÉ 1940/41 39. oldal)
2. 1942. június 10. (LFZEI-FÉ 1941/42 69-70.oldal)
3. 1943. február 22. (LFZEI-FÉ 1942/43 55.oldal)
4. 1943. május 23. (LFZEI-FÉ 56.oldal)

III./6. A tehetséggondozás széleskörű feladatai közé tartozik az is, hogy segítsen a társadalmi hátrányok leküzdésében, hogy az egyéni szükségleteket figyelembe véve egyedi támogatást nyújtson a hátrányos helyzetű tehetséges tanulók iskolai előremeneteléhez. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Központi Irattárában fennmaradt dokumentumokból megállapítottam, hogy a művésznőnek tanulmányai alatt súlyos anyagi problémái voltak és gyakorta fordult tanulmányi segélyért a főiskola vezetőségéhez. Feltártam, hogy Boross Jolán tanulmányai során több alkalommal is anyagi támogatásban részesült, mely esélyt teremtett számára, hogy tanulmányait folytathassa. A tanulmányi segélyeket különböző forrásokból adományozták számára. Az állami támogatások mellett a Magyar Operabarátok Egyesülete is pártfogásába vette, így jelentős szerepet játszott nehézségei leküzdésében.

Az állam által nyújtott anyagi támogatásokkal kapcsolatban a következő információkat és adatokat tártam fel:

1. 1939. március 18-án a főiskola titkára értesítette Boross Jolán I. a. ének növendéket, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter számára 50 pengő tanulmányi segélyt engedélyezett. (LFZEI-KI 47. doboz 1939 – 301/II.11. VKM 14.887/939.III.8. Boross Jolán 50 pengő tanulmányi segélyt kap Értesítés III.20.)

2. 1941. december 30-án a vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelte, hogy Boross Jolán részére 85 pengő tanulmányi segélyt utaljanak ki. A miniszteri rendelet előirata is fellelhető volt, melyben a művésznőről a főigazgató írt jellemzést és ajánlást, a művésznő által a Kormányzó Őfőméltóságához benyújtott kérvényre hivatkozva. Mint írja, a kérvényben Boross Jolán rendes havi segélyért folyamodott, mert rendkívül szegény és igen nehezen tartja fenn magát. A kérvény visszaigazolása mellett jelezte, hogy a művésznő igen jeles növendék, minden tekintetben csak a legjobbakat jelentheti róla. Tényként közölte, hogy az elmúlt év során, vagyis 1940-ben, az Operabarátok Egyesülete az ő személyes, főigazgatói javaslatára támogatta a hallgatót, de bizalmasan közölték vele, hogy az adott évben erre már nincs lehetőségük, ezért a legmelegebben ajánlja a minisztérium támogatására Boross Jolán növendéket. (LFZEI-KI 52. doboz 1942 - 49/1942.01.17. – VM 30.231/1941.III. 1942.I.17. - Boross Jolán segélye)

A Magyar Operabarátok Egyesülete által nyújtott anyagi támogatásokkal kapcsolatban a következő információkat és adatokat tártam fel:

1. 1940. szeptember 3-án a főiskola főigazgatója Boros Jolán részére ajánló sorokat írt az Operabarátok Egyesületéhez, melyben legmelegebben ajánlotta őt a tekintetes Elnökség pártfogásába. Leírta, hogy a növendék tanárai legnagyobb meglegedésére kiváló eredménnyel dolgozik. Hanganyaga, rátermettsége és egyéni jó tulajdonságai miatt különösen méltó arra, hogy valóban igen súlyos anyagi helyzete miatt előrehaladását segélyezéssel lehetővé tegyék. (LFZEI-KI 49.doboz 1940 – 903/1940 – Boross Jolán részére ajánlás az Operabarátok Egyesületéhez)

2. A magyar Operabarátok Egyesülete válaszolt az ajánlásra. Leírták, hogy nagyon szerény keretek között tudják újból segíteni a növendéket, aki már egy ízben élvezte támogatásukat és kizárólag csak a főigazgató személyére való tekintettel. Remélik, hogy a főigazgató megértéssel fogadja a döntésüket és Boross Jolánnal is tudatni fogják, hogy az újabb támogatást protektorának köszönheti. (LFZEI-KI 49.doboz 1940)

III./7. A főigazgató többszöri közbenjárása Boross Jolán anyagi támogatásával kapcsolatban azt az általánosságban igaz ténytet erősíti meg, hogy egy megfelelő és működőképes intézményesített tehetséggondozás rendszerének egyik legfontosabb tényezője a vezető, akinek elhivatottsága a sikeresség egyik kulcsa.

IV. Czeizel Endre tehetségmodelljében a kortársak nagyon is meghatározó szerepét az mutatja, hogy mint negyedik környezeti tényezőt, mely befolyásolhatja a tehetséges gyermek életútját, tünteti fel a tudós. Az iskola közösségi szerepe is nagyon fontos tényező, ezért ebből a szemszögből is megvizsgáltam. A művészeti élettörténetének fontos jellemzője, hogy a Zeneművészeti Főiskolán újra kortárs csoportba került, ahol lehetősége nyílt új társas kapcsolatok kialakítására. Diáktársaival barátságokat köthetett, megismerhették egymás művészi munkáját, támogatni, biztatni, bátorítani és segíteni tudták egymást. Ez erős hatással volt egyéni fejlődésére. Ugyan nincsenek kortárs csoportra vonatkozó kutatási adataim, mégis úgy gondolom, pedagógia és pszichológia tanulmányaim alapján, hogy ösztönzőleg hatott Boross Jolánra az, hogy megismerkedhetett hozzá hasonló tehetséges ifjakkal és a már képzettebb felsőbb évesek hangversenyeit hallgatva újabb és újabb magasabb szintű célokat tűzött ki maga elé (N. Kollár-Szabó 2017).

+1 A sorsfaktor a tehetségmodell egy olyan tényezője, mely a rendszer elemeinek kölcsönhatását befolyásolja. Ugyan a belső és külső körökön kívül ábrázolja Czeizel, mégis én úgy gondolom, hogy hol itt, hol ott tűnik fel a rendszerben, és mint egy kis vándorló fogaskerék mozgatja az elemeket. A mikrovizsgálatok során tetten érhető volt, hogy idesorolhatók Boross Jolán esetében a zenéhez kapcsolódó öröklött tulajdonságok és hajlamok, a családi háttér, a társadalmi, politikai, illetve gazdasági körülmények és azok az egyéni döntések, melyekkel válaszolt az élet kínálta lehetőségeire.

5. ÖSSZEGZÉS, KONKLÚZIÓ

Tanító szakos hallgatóként dolgozatom témája a pedagógiai tehetséggondozás szerepének vizsgálata egy konkrét, már lezárt életút alapján. Boross Jolán cigány származású énekművész pályafutása a 20. század elején egy Tolna vármegyei kis községből, Zombárol, indult el és tehetsége kibontakoztatása által Európa szerte elismert énekművész vált belőle.

Kutatásom célja az volt, hogy sikeres életútjának bemutatásával és dr. Czeizel Endre 2x4+1 faktoros tehetségmodellje alapján mikrovizsgálati módszer alkalmazásával tanulmányozzam az életút egyes szakaszaiban a pedagógiai tehetséggondozás lehetőségeit, módszereit és eredményeit, illetve a történeti elemzés során mára vonatkozó tanulságokat fogalmazzak meg.

1. Hipotézisem, mely szerint Boross Jolán élettörténetében a szakirodalmi áttekintés során feltárt tehetségre és gondozására vonatkozó jellemzők tetten érhetőek, beigazolódtott. Czeizel Endre 2x4+1 faktoros tehetségmodellje alapján vizsgáltam meg a tehetségfejlesztő munka meghatározó tényezőit. A belső körök közül kettő a tehetséges gyermek tevékenységeiben megnyilvánuló képességeket, a másik kettő pedig a tehetségre utaló belső tulajdonságokat, személyiségjegyeket jelöli. Tanítóként a tehetségazonosítás során ezeket a jellemzőket keressük a tanulóknak, majd a tehetséggondozás folyamatában céltudatosan tovább fejlesztjük azokat. Megállapítottam, hogy Boross Jolán a zene területén potenciális tehetségnek (Czeizel 2004) számított, kiemelkedőbb képességekkel rendelkezett, mint társai. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a tehetséggondozás által a felsőoktatásban gyorsabb ütemben haladt tovább, mint diáktársai. A mikrovizsgálatok során tetten érhetőek voltak a tehetségekről gyakran írt pszichikai jellemzői, mint például rugalmas gondolkodás, belső hajtóerő, tudásvágy, feladat iránti nagyfokú elhivatottság, erős kötődés a szakmai tevékenységekhez, maximalizmus. A tehetségmodell négy külső körében elhelyezkedő környezeti tényezők; úgymint család, társadalom, iskola és kortársak, hatását vizsgálva megállapítottam, hogy segítő és gátló hatást is gyakoroltak kiteljesedésére. A vizsgálatok egyértelműen és kétséget kizáróan megerősítették az iskola művésznő személyiségfejlődésére gyakorolt pozitív hatását.

2. Boross Jolán életében a pedagógiai tehetséggondozásnak sorsfordító szerepe volt. Ez a feltételezésem is bizonyítást nyert. Az intézményesített tehetséggondozást követően Boross Jolán élete gyökeresen megváltozott. Többé nem tért vissza szülőfalujába, lakóhelye a főváros, Budapest, maradt. Magasabb szintű énekművészi tevékenységet folytatott, mint tanulmányai előtt. A magyar népi éneklés területén országos és európai hírnévre tett szert, mely elhozta számára az anyagi jólét biztonságát. Sikereket ért el az opera világában is, melyről szakmai

körökben köztudott, hogy a színjátszás és az énekművészi tevékenység legnehezebb és legkomplexebb műfaja. Élete utolsó éveiben is nagy megbecsülésnek örvendett. A kicsiny faluból elindult tehetség művészi pályája elismeréseként állami kitüntetésben részesült és a Farkasréti temető művész parcellájában helyezték örök nyugalomra.

3. Feltételeztem, hogy választ kapok arra vonatkozóan, mikor és milyen formában jelent meg a tehetséggondozás a művésznő életútja során. Hipotézisem egyértelmű eredményt hozott. Boross Jolán életútjának rekonstruálása során tetten érhető volt, hogy melyek azok a történetek és események, melyek rejtett és célzott formában tehetségének gondozását jelentették. Rejtett tehetséggondozásként azonosítottam édesapja kezdetben nem tudatos tehetségfejlesztő tevékenységét, amikor csengő hangú lányát a zenekara tagjai közé felvette. Felismerte ugyan gyermeke kivételesen jó zenei adottságit, de nem valószínű, hogy a zenekarban történő fellépésekkel kifejezetten tehetségfejlesztési céljai voltak. Úgy vélem, hogy kezdetben anyagi megfontolásból tette, magasabb bevételre számított egy jó énekes alkalmazásával. A művésznő célzott tehetséggondozása a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola szervezett keretei között valósult meg. Változatos tanulási módszerekkel tudatos pedagógiai munka által fejlesztették egész személyiségét.

4.1. Kutatásom során hátrányos helyzetű gyermekekre vonatkozó általánosabb következtetések is levonhatóak voltak, így ez a hipotézisem is bizonyítást nyert. Megállapítottam, hogy Boross Jolán, mint többszörösen hátrányos helyzetű tehetséges gyermek számára, a tehetséggondozás egyéni igényeit is figyelembe véve folyamatos és hosszútávú célzott segítséget nyújtott, esélyt teremtett számára a többségi társadalomba való beilleszkedéshez, hozzásegítette őt egy sikeres életpálya eléréséhez, elősegítette tehetsége kiteljesedését és lehetőséget teremtett számára a jobb életszínvonal eléréséhez. Ezek olyan megállapítások, melyek napjainkban is általánosan érvényesek, illetve jól megfogalmazzák a hátrányos helyzetű gyermekekkel történő pedagógiai munka szerepét és jelentőségét.

4.2. Az a hipotézisem is eredményt hozott, mely szerint a kutatásom során sikerül rámutatni a roma zenei tehetségek tehetséggondozásának jelentőségére. A művésznő cigányzenész családja ugyan zeneileg képzett volt, hangszereiket mesteri módon használták, de zenei ismereteiket iskola nélkül, vagy saját erőjükből, autodidakta módon, vagy pedig családtagjaik segítségével sajátították el. Azonban a professzionális zenei teljesítmény eléréséhez szükségesek olyan zenei képesség- és készségfejlesztések, pl. zeneelmélet oktatása, a zenei írás és olvasás képességének elsajátítása stb., melyek bővítik, és még jobban elmélyítik a szakmai tudást. Valószínűsíthető, hogy Boross Jolán énektudása a tehetséggondozás hiányában nem jutott volna el olyan szintre, hogy egy sikeres opera előadás szereplője legyen.

Tudatosan felépített tehetségfejlesztés, szorgalmas és kitartó gyakorlás, illetve tanulás eredménye az a szakmai tudás, mely hozzásegítette őt a sikereihez. Megállapítottam, hogy általánosságban igaz, hogy a hátrányos helyzetben lévő tehetségek intézményesített zenei oktatása és képzése rendkívül fontos, mert a tehetséggondozás által nagyobb eséllyel tudják felvenni a versenyt a szociálisan jobb helyzetben lévő társaikkal szemben és nagyobb eséllyel juthatnak képességeiknek megfelelő szakmai feladatokhoz.

5. Feltételeztem, hogy a történeti módon való összehasonlítás alkalmas lesz arra, hogy tanulságokat adjon a mára vonatkozóan is. Ez a hipotézisem is bizonyítást nyert. A mikrovizsgálatok által megerősítést nyert, hogy a pedagógiai tehetséggondozás komplex folyamatában kulcsfontosságú a korai felismerés és beavatkozás, az egyénre szabott és sokoldalú fejlesztés, a pedagógus szerepe, a támogató környezeti tényezők, a pozitív visszajelzések, a széleskörű lehetőségek biztosítása, illetve a tehetséges tanuló kitartása és kudarckezelése.

Önálló kutatásom legfőbb konklúziója és az egyéni életút elemzésen túlmutató eredménye, hogy a többszörösen hátrányos helyzetű tehetséges személyek számára a pedagógiai tehetséggondozás sokrétű személyiségfejlesztéssel teremthet esélyt a többségi társadalomba való beilleszkedéshez. Ezen keresztül járulhat hozzá a tehetség kibontakoztatásához - ahogy Boross Jolán esetében a kiemelkedő énekművészi teljesítmény eléréséhez.

6. NYILATKOZAT AZ MI HASZNÁLATÁRÓL

Kijelentem, hogy semmilyen MI technológiával előállított tartalom nem került bemutatásra saját munkaként a dolgozatomban.

7. IRODALOMJEGYZÉK

7.1. Irodalmi források

Andorka Rudolf (2002): Bevezetés a szociológiába – Osiris Kiadó, Budapest

Balogh László–Mező Ferenc–Kormos Dénes (2011): Fogalomtár a tehetségpontok számára. (Második, módosított összeállítás) Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest

Balogh László – Tóth László (szerk.) (2009): Tehetséggondozás az iskolában. Mozaik Kiadó, Szeged

Bánfai József (2008): Klebelsberg Kunó és a tehetségvédelem. Tehetség különszám, 37-40. o.

Békesi Ágnes (2002): Szocializációs minták átörökítése a cigány-zenész családokban Educatio, 2002/3. szám 431-446. o.

Czeizel Endre (2004): Sors és tehetség. Urbis, Budapest.

Czeizel Endre (2013): Legnagyobb természeti kincsünk: a tehetség. Fizikai Szemle, 2013/11. szám 398-404. o.

Dr. Czeizel Endre – Páskuné Dr. Kiss Judit (2015): A tehetség definíciói, fajtái. Didakt Kiadó, Debrecen

Csáki Katalin (2000): Zene és tehetség. In: Balogh László, Tóth László (szerk.): ECHA-Műhely I. kötet. Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Pedagógiai-Pszichológiai Tanszék, Debrecen. 56–66. o.

Boross Jolán és Megyessy Pál ária- és dalestje. Délmagyarország, 1944/30. szám 7. o.

https://adt.arcanum.com/hu/view/Delmagyarország_1944_02/?pg=50&layout=s&query=+Boross+Jol%C3%A1n (letöltés dátuma: 2023. 11. 06.)

Csermer Géza (1994): Habiszti Cigányok élete-étele Almanach Kiadó, Budapest 223.o.

Enyedi Sándor (1999): Rivalda nélkül. A határon túli magyar színháztudomány kislexikona. Teleki László Alapítvány, Budapest 56.o.

Franz J. Mönks és Irene H. Ypenburg (ford.: Dr. Ormai Sándor) (1993): A nagyon tehetséges gyerekek. Akkord Kiadó, Budapest

Hajnóczky Tamás (szerk.) (2023): A cigányzene és a zenész cigány alakváltozásai. Történelmi, társadalmi és kulturális metszetek a 19–20. századból. Gondolat Kiadó, Budapest

Gyarmathy Éva (2007): A tehetség. Háttér és gondozásának gyakorlata. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest

Gyarmathy Éva (2011): A tehetség. Fogalma, összetevői, típusai és azonosítása. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest

Gyarmathy Éva (2002): A zenei tehetség. Új Pedagógiai Szemle, 52. szám, 236–244. o.

Győryné Csomó Ildikó – Kollár-Farsang Kitti (szerk.) (2019): A tehetség kézikönyve Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest

Herskovits Mária (1995): Kiemelkedő képességű gyerekek családjának kultúráközvetítő szerepe. In: Balogh László, Herskovits Mária, Tóth László (szerk.): Tehetség és képességek. KLTE Pedagógiai-Pszichológiai Tanszék, Debrecen. 218–228. o.

Hódi Sándor (2009): A tehetség kérdőjelei – Tanulmányok, előadások, interjúk. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta

László Péter (2012): Zomba község monográfiája. Séd Nyomda Kft, Szekszárd

Nagy Janka Teodóra – Sztojka-Kovács Petra (2019): Romológiai alapismeretek – Közelítések a cigány közösségi kultúrához. Pécsi Tudományegyetem, Pécs

N. Kollár Katalin – Szabó Éva (szerk.) (2017): Pedagógusok pszichológiai kézikönyve I-III. Osiris Kiadó, Budapest

Mező Ferenc és Mező Katalin (2016): Tehetség és társadalom. Zempléni Múzsza, 16. évf. 2. szám 5-16.o.

Pekár induló. Tolnamegyei Újság, 1935/59. szám 2. o.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/TolnamegyeiUjsag_1935/?pg=277&layout=s&query=boross (letöltés dátuma: 2022. 06. 18.)

Róbert Péter (1986): Származás és mobilitás. Társadalomtudományi Intézet, Budapest

Romsics Ignác (2001): Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest

Szabó Emese (2018): Bennünk élő előítéletek – cigány-magyar vegyes párok mesélnek. Képmás 2018/novemberi szám 62-63.o.

Boross Jolán hangversenyénemeső sikere. Tolnamegyei Újság, 1934/58.szám 3. oldal

https://library.hungaricana.hu/hu/view/TolnamegyeiUjsag_1934/?pg=266&layout=s&query=boross (letöltés dátuma: 2023. 05. 10.)

Dr. Tóth László (2013): A tehetséggondozás és kutatás története. Didakt Kiadó, Debrecen

Turmezeyné Heller Erika – Balogh László (2009): Zenei tehetséggondozás és képességfejlesztés. Kocka Kör Tehetséggondozó Kulturális Egyesület, Debrecen

7.2. Internetes források

(1) <https://polc.ttk.pte.hu/tamop-4.1.2.b.2-13/1-2013-0014/89/index.html>

(letöltés dátuma: 2024. 07. 12.)

(2)

https://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/tukacs_ink_int/docbook/ar01s50.html#ftn.id505697

(letöltés dátuma: 2024. 07. 25.)

(3) Hungarikumok Gyűjteménye – Magyar Értéktár: Klasszikus magyar nóta

<https://www.hungarikum.hu/hu/klasszikus-magyar-n%C3%B3ta>(letöltés dátuma:2022.04. 23.)

(4) Nótaszó (zenés műsor) Magyar Televízió, 1958

<https://nava.hu/id/23228224/> (letöltés dátuma: 2022. 04. 24.)

(5) Magyar Közlöny 1995-09-08 / 74. szám

[https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarKozlony_1995_070-](https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarKozlony_1995_070-084/?pg=147&layout=s&query=boross+jol%C3%A1n)

[084/?pg=147&layout=s&query=boross+jol%C3%A1n](https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarKozlony_1995_070-084/?pg=147&layout=s&query=boross+jol%C3%A1n) (letöltés dátuma: 2024. 07. 25.)

7.3. Egyéb források

Boross Jolán életrajzi anyag, Zombai Roma Nemzetiségi Önkormányzat Irattára (ZRNÖI)

Budapest –Terézváros, Szent Teréz Plébánia Irattár:

Boross Jolán és Latzinger Gyula Ferenc házasságlevele 1949.12.06.

Interjú – adatközlő: Antal Józsefné, 2023.05.02. (IAJ 2023)

Interjú – adatközlő: Déki Lakatos Sándor, 2024.08.21. (IDKL 2024)

Interjú – adatközlő: Témer István, 2024.08.09.(ITI 2024)

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Irattár (LFZEI):

- **Főiskolai évkönyvek (LFZEI-FÉ):**

Dr. Isov Kálmán (szerk.) (1938): Az Országos Magyar Királyi Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Évkönyve az 1937/38-iki tanévről - Az Orsz. M. Kir. Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola kiadása, Budapest 101. és 105. oldal

Dr. Isov Kálmán (szerk.) (1939): Az Országos Magyar Királyi Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Évkönyve az 1938/39-iki tanévről - Az Orsz. M. Kir. Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola kiadása, Budapest (LZEI108. oldal

Dr. Isov Kálmán (szerk.) (1940): Az Országos Magyar Királyi Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Évkönyve az 1939/40-iki tanévről - Az Orsz. M. Kir. Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola kiadása, Budapest 89. oldal

Dr. Isov Kálmán (szerk.) (1941): Az Országos Magyar Királyi Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Évkönyve az 1940/41-iki tanévről - Az Orsz. M. Kir. Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola kiadása, Budapest 59. és 88. oldal

Dr. Isov Kálmán (szerk.) (1942): Az Országos Magyar Királyi Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Évkönyve az 1941/42-iki tanévről - Az Orsz. M. Kir. Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola kiadása, Budapest 69. és 105. oldal

Dr. Isov Kálmán (szerk.) (1943): Az Országos Magyar Királyi Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Évkönyve az 1942/43-iki tanévről - Az Orsz. M. Kir. Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola kiadása, Budapest 90. és 109. oldal

- **Főiskolai Anyakönyvek (LFZEI-A):**

Orsz. M. K. Liszt F. Zeneműv. Főiskola Anyakönyv 1938-39 I.

Orsz. M. K. Liszt F. Zeneműv. Főiskola Anyakönyv 1939-40 I.

Orsz. M. K. Liszt F. Zeneműv. Főiskola Anyakönyv 1940-41 I.

Orsz. M. K. Liszt F. Zeneműv. Főiskola Anyakönyv 1941-42 I.

Orsz. M. K. Liszt F. Zeneműv. Főiskola Anyakönyv 1942-43 I.

Orsz. M. K. Liszt F. Zeneműv. Főiskola Anyakönyv 1942-43 III.

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Irattár, Központi iktatás (LFZEI-KI):

- **44.doboz 1937**
 - 1191 IX.24 – VKM 13482/937 IX.12-III – Boross Jolánka tanulmányi segély iránti kérelme felterjesztve: X.18., utóirat: 1.457/937
 - 1457/XII.1. – Boross Jolán tanulmányi segély iránti kérelme VKM14.162/937.XI.23.-III Értésítés: XII.22.
- **47.doboz 1939**
 - 1440/XII.22. (1938) – Boross Jolán tanulmányi segélyt kér. Felterjesztve: 939. január 5. Utóirat: 301/939
 - 301/II.11.VKM14.887/939.III.8. Boross Jolán 50 pengő tanulmányi segélyt kap. Értésítés: III.20.
- **49. doboz 1940**
 - 903/1940 – Boross Jolán részére ajánlás az Operabarátok Egyesületéhez
- **52. doboz 1942**
 - 49/1942.01.17. – VM 30.231/1941.III. 1942.I.17. – Boross Jolán segélye

Pécsi Egyházmegyei Levéltár

Boross Jolán Keresztelési Anyakönyvi bejegyzés 1914

Lezárás dátuma: Szekszárd, 2024. szeptember 29.